ben filip.

NAŠE ŘEČ

Listy pro vzdělávání a tříbení jazyka českého.

ROČNÍK XXV. ČÍSLO 9-10.

VYDÁVÁ III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

REDAKČNÍ RADA:

JIŘÍ HALLER, KVIDO HODURA, FRANTIŠEK OBERPFALCER,
EMIL SMETÁNKA, VLADIMÍR ŠMILAUER.

OBSAH:

Vojtěch Jirát: Básnické vyjadřování Jana Kollára. - Karel Sezima: Zlaté klasy ze sklizně letošní i minulých. V. - Vladimír Šmilauer: Výklady slov. - Posudky a zprávy: Český národní zpěvník. Písně české společnosti 19. století. (Aug. Jar. Doležal.) - Z našich časopisů. - Drobnosti: Bleskorychlý - bleskurychlý. Domek Klemencovsko a dvůr Kyselovsko. Harfistka.

NAKLADATELSTVÍ ŠOLCE A ŠIMÁČKA, SPOLEČNOSTI S R. O.,
PRAHA II, SPÁLENÁ 29.

1941.

Předplatné na rok 1942 činí K 35·—.

„Naše řeč“ vychází v desíti sešitech o 32 stranách, a to každého měsíce, vyjímajíc prázdniny, za roční předplatné *35 K*, s pošt. zásilkou *36 K*. Jednotlivá čísla jsou po 4 K.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II, Spálená ulice č. 29. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace „Naší řeči“ tamtéž.

Přejímati výklady „Naší řeči“ ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi *dr. Jiřímu Hallerovi* v Praze XVI, Xaveriova 1843. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

Knihy a časopisy zaslané redakci.

Alois Gregor, Příspěvek k slovníku nářečí slavkovsko-bučovského. Zvláštní otisk z Časopisu pro moderní filologii XXVIII, 1.

Jan Gebauer, Stati literárně dějepisné. Svazek 1. Připravil Arne Novák. Vydala Česká akademie věd a umění v Praze 1941.

Dvanáct poutí světem. Vyprávění o českých osudech v širém světě. Vydalo nakladatelství Čin v Praze. 1941.

František Sušil, Moravské národní písně. Vydal Čin v Praze. 1941.

Ing. dr. V. Kosík, Slovník lidových názvů rostlin. Vydalo Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu v Praze 1941.

Věra Bednářová, Postavení ženy ve starověku. Vyšlo v nakladatelství Václava Petra jako 63. svazek Úvah a studií.. V Praze 1941.

J. Königsmark, Rokycansko, Radnicko a Zbirožsko v lidových vyprávěních. Vydalo okresní vedení Národního souručenství v Rokycanech 1940.

Bedřich Fučík, O knihu pro mládež. Vydalo nakladatelství V. Petra jako 64. svazek sbírky Úvahy a studie. Praha 1941.

Jiřina Popelová, Pravda a jistoty. Vydalo nakladatelství Václava Petra jako 65. svazek sbírky Úvahy a studie. Praha 1941.

František Kožík, Hledám Marii Romanovou. V edici Klubu 777 bibliofilů vydal Rudolf Kmoch v Praze. 1941.

Bratislavské lekárske listy XXI, 9—10. — Brázda IV, 45—48. — Časopis pro moderní filologii XXVIII, 1. — Česká mysl XXXV, 1—2. — Elektrotechnický obzor XXX, 25. — Fotograf VII, 10. — Klas XX, 3. — Komenský LIX, 2. — Linguistica slovaca III, 1941. — Naše doba 49, 2. — Objevy techniky III, 3. — Příruční slovník jazyka českého 1941, 125—127. — Střední škola XXI, 1. — Technické zprávy Škodových závodů 1941, 1. — Úhor XXIX, 9. — Vládní vojsko III, 3. — Věstník Školního nakladatelství 1941, 9—10. — Od Trstenické stezky XXI, 3.

Naše řeč

ROČNÍK XXV.
ČÍSLO 9-10.

Vojtěch Jirát:

Básnické vyjadřování Jana Kollára.*)

Všechen vývoj, kterým prošla básnická čeština od puchmajerovců až na sám práh moderní doby, všechny proudy, jimiž se rozlila, všechny slohové ideály, k nimž se během oněch desítiletí znala, ba i všechny slepé uličky, do nichž zaběhla v nedočkavé touze po kráse a v nichž pak byla udržována svéhlavostí básníků, zosobňují nám tři jména: *Kollár, Čelakovský, Mácha.* To jsou hřebeny vln, jež se někdy arci pozvedaly již před nimi; jsouce vyhraněni až do jednostrannosti, při tom největší umělci mezi svými druhy, zastupují tři tendence básnické češtiny obrozenské v dokonalé, u Kollára až netělesně průzračné čistotě. Jsou to dále zejména velcí obohacovatelé jazykového pokladu, který nebyl dědici již promarněn: Kollár dal češtině pregnanci, pathos, důstojnost, tvrdou přesnost mramorové sochy; Čelakovský hladkost, lehkost, ztepilou úměrnost, živočišné teplo; Mácha zářivé mihotání drahých kamenů a sladký pláč měsíčního paprsku, šílenství metafory a průsvitné temnoty závratné meditace. Jsou to konečně východiska tří slohových tradic, arci ne stejně silných. Kollárova linie zůstala nejslabší; snad ani nebylo lze pokračovat v jeho odkaze, příliš upoutaném na jeho osobu, příliš podmíněném časově, příliš málo ponechávajícím dědicům volnost pohybu při zachování jádra dědictví — snad i příliš odporujícím duchu našeho jazyka. Čech i Vrchlický, později Březina náleží k němu snad typologicky, nikoli však pokrevně; mezi dnešními pak jako by u Holana obživlo něco z Kollárova hrdého násilnictví a z důsledné věrnosti slohovému ideálu. Linie máchovská, největších obměn schopná, je nejživotnější — je to prostě ona věčná romantika české poesie: Zeyer, Hlaváček,

*) Část přednášky „Kollár, Čelakovský, Mácha", proslovené 16. května 1941 v Kruhu přátel českého jazyka.

poetisté. Linie Čelakovského, zpěvná, jadrně prostá, lidově zrnitá, nikoli nejsilnější, ale nejvěrnější svému prvotnímu rázu, vystupuje v průběhu nejzřetelněji: jde přes Havlíčka k Nerudovi, k Sládkovi a dále. Zapomněli jsme, řeknete, na Erbena. Erben je první básník od chvíle, kdy linie byly všechny již narýsovány, který se pokouší zprostředkovat, spojit, najít si místo mezi nimi: zdánlivě pokračuje v linii Čelakovského, nicméně se však uvázal i v dědictví Máchovo. Podobně je i Březina cosi jako blíženec Kollárův, který se přiznává k Máchovi. Mezi Kollárem a Čelakovským je přechod nejobtížnější; snad bychom jej mohli vidět uskutečněn v Dykovi a v básnících stručné, hutné, pointující dikce.

Vraťme se k východisku! Jakou základní formulkou postihnout ráz oněch tří básníků? Na první pohled je zřejmo, že nevystačíme s protikladnými dvojicemi, na jaké se stylistika snaží uvést rozmanitost básnických zjevů. Podle obměněného názvosloví antického bychom Kollára snadno určili za představitele „přísné harmonie“ a Čelakovského stejně snadno za představitele „harmonie hladké“ — ale do které skupiny zařadit Máchu? Tatáž nesnáz je při názvosloví trubadurském: Kollár je arci zřejmý pěstitel „trobar cluz“, esoterické, laikům nesnadno přístupné poesie — a Čelakovský „trobar leu“, poesie lehké, přirozené, nevyumělkované; ale Mácha? Snad by se blížil „trobar cluz“, ale pak bychom musili rozlišovat ještě dále. Zkrátka poznáváme, že tu jde opravdu o tři odlišné typy.

Podle základních vlastností bychom je mohli karakterisovat takto: Kollár, toť vůle, nadšení a síla; Čelakovský, toť rozum, střízlivost a vkus; Mácha, toť cit, sen a smysly. Podle směrů je to již méně jasné. Mácha náleží, rozumí se, k romantice; v Německu bychom našli k němu obdobu v Novalisovi, jenž by se sloučil s Eichendorffem, s Brentanem. U Čelakovského bývá jeho spříznění s Goethem až nadbytečně zdůrazňováno; ale přes to, že jeho goethovství je značně neúplné, jeho příslušnost k typu klasickému je nepochybná. Kollár, nejstarší z nich, podobal by se velkému předchůdci klasiky německé, Klopstockovi. Jako on je „vyučenec Řeků“, ctitel antického umění slovesného i napodobitel antického slovního gesta, při tom však duše zcela odchylného ladění. Oba jsou horliví klasicisté, ale není v nich ani za mák slohového ideálu klasiky nebo jejího postoje k životu. Klopstock bývá někdy pokládán za výhonek baroka; Kollár, který by jistě odmítl podezření z „barocismu“, působí velmi „barokně“. Barokní klasicista — tak bychom směli určit podstatu jeho uměleckého výrazu, dokud nenajdeme označení při-

léhavější; uvidíme hned, čím se tato baroknost projevuje a jaké jsou její příčiny.

S Klopstockem má Kollár společný osud předchůdců a upravovatelů cest. Oba jsou spíše velebeni nežli čteni, u obou zjev a příklad jsou větší a životnější nežli tvorba; oba konečně, ale nikoli nejméně, vštípili svému národu vznešenou představu básníka-věštce. Oba měli zámysly filologické.

Co se týče Kollára, spojení básníka s filologem nepřineslo mu štěstí: jeden prvek překáží druhému a jejich svazek je sic trvalý, leč bez porozumění potřebám druhého. Odtud stálý spor v Kollárovi: básník nerozeznává v učených dílech mezi výtvorem obraznosti a výsledkem rozumových úvah, filologická učenost brání v hymnickém rozletu. Je orel, ale s olověnými koulemi na nohou. Má mocná křídla, slyšíme prudký tlukot, jenž nasvědčuje síle v nich, — ale nevidíme, že by ho vskutku povznášela. Jen na chvilku se zvedne, nejvýše v Předzpěvu, ale rychle klesá k zemi. Poskytuje nám polo tragický, polo trapný obraz orla zmítajícího se v prachu nudy a všednosti, obraz tím tragičtější i trapnější, že svým pádem není nevinen, že si závaží připevnil sám a liboval si v nich čím dál tím více.

Je totiž nelidsky důsledný v provádění svých zásad. Věrnost, která vyznačuje vztah k Míně, vyznačuje i jeho vztah k myšlenkám. Nemá jich, pravda, mnoho: je člověk jedné knihy, jedné ideje, jednoho slohu, jedné formy — a rád si zjednodušuje problémy duchové, životní i jazykové. Ale tomu, co myslí a cítí, je věren až do absurdnosti, a proto hoden úcty, i když se mýlí. Celkem trochu Caesar, trochu Don Quijote. Nad jazykem si Kollár osoboval neomezené právo: Caesar supra grammaticam. Nedbá zvyklostí, přirozeného vývoje, ba ani vkusu, aby se přiblížil ideálu, jaký si o jazyce a slohu učinil. Zavádí nové tvary (infinitiv minulý), věc to ojedinělá v moderním evropském písemnictví. Jeho ideálem byl, jak se zdá, jazyk abstraktně dokonalý, proto nezbytně umělý, ale umělý měl být snad i proto, aby se odlišoval od řeči mluvené. Ta dokonalost, neřídící se úctou ke skutečnosti, je rys klasický, klasicistický také, neboť vzorem byl mu jazyk latinský a jemu se měla čeština co možná přizpůsobit; ta umělost vyvěrá sic taktéž z klasicismu, ale má i přízvuk romantický — je v ní naznačena touha po „écriture artiste" pozdějšího devatenáctého věku.

Dokonalost hledá Kollár především ve zvukové vybranosti. Velebí lahodnost češtiny ve 124. znělce IV. dílu „Slávy dcery", ale rozumí se, že skutečnost Kollárovi, vždycky maximalistovi, nepostačila. Shledává proto nutnost oprav: vymycuje slabiko-

tvorné *r* a *l* — chce psát *„mister, lahati, kroz"*, opíraje se při tom o jiné slovanské řeči a používaje takto své hlavní ideje politické k zlepšení českého básnického jazyka — a zejména se horší nad zvukovou bezbarvostí češtiny; nahrazuje změkčilá *e, i* samohláskami plnějšími; za *ou* žádá *ú*; *ř* je mu arci nesnesitelné. Zasahuje i do tvoření tvarů a kmenů, píše *trpějí, vozejí, národný* a pod. Jako ve skladbě latina, tak v hláskosloví a tvarosloví mu byla vzorem, zdá se, řeč rodného okolí.

Místem nejmenšího odporu byl v českém jazyce pro obrozenské básníky vždycky slovník. Kollár pokračuje v tradici polákovské, prozrazuje i tu své záliby klasicistické, neboť jeho slovní tvořivost se vybíjí hlavně v složeninách.

Jsou to podst. jm.: *rukotisky, křivdočinec, divotvor (Amor), svatodom, křídohora, zlatokřídlec, větrokůň, libovětry;* přídavná jm.: *láska novokrojná, berly zlatoleské, pěknobřehá Praha, list zlatokrajný, ryzozlatý klas, šumilebé pověrky, dřevokmenná lipka, matka svatočelá, Mílek větrošatý a rychlopatý, Tatra révovlasá, berla stokrajinská, krásnoperá křidélka, medosladký jazyk, dějoprázdná Morava, rozkoš mnohobleská, hladihlavá ruka, písně zlatorýmé, hrob černošatý, medossavé včelky, hromobitné moci, květosejné nožky, vichr divoječný, srdcetrapné city, cesta zemovodá, ústka láskosmavá, ztrátolkavé city, listošepté hájky, pád vlasovisný meče, tichomluvné soumraky, Sálovlažné údolí.*

Ale jeho novotaření nepřestává na složeninách v užším smyslu; Kollár tvoří — nebo někdy i přejímá — hodně slov dnes a jistě i tehdy neběžných příponami kmenotvornými. Tak tvoří podstatná jména ze jmen přídavných nebo z příčestí: *nevinec, černoň, běloň* (koně), *kázně vlastník-vzývanka, mudřenka, blaženka, krásenka.* Jména na *-ek* a *-ka: nohsledek, v jeden slevek* (slití), *luku výstřelka, úhryzka, výhybky: polibky, výslibky: pochybky, postupky: zástupky, vzdorky: obtulky, klouzky* (klouzání). Abstrakta: *omlada, svrbot, s omrzou, hryzota, truchlota, přímus* (donucení), *nemotora, nezbeda* (abstr.!) atd. Adjektiva jsou ještě hojnější: *nevinnost hájná, pružnaté zlato, mechaté zřídlo, nepřestrašenlivý, k Sále olípené, bída nevyhnutná, host nezhostný, učná slova, řeka zrcadlivá, jedy oklamlivé, libovětry chvějné, žalost smíšná, nepřesytný, Safó zpověstnělá, propast požerná, nesnesné děje, hnětná vazba, tvor zkumný, vlast zuhřilá* (pouherštěná), *ovrbený Rákoš, večer tměný, nenabažné štěstí, ruce loučivé, světice od cherubů okleknutá* a pod.

Jaké jsou příčiny a vnitřní smysl těchto novotvarů a vůbec odchylek od běžného užívání? Tyhle: 1. Klasicismus doporučil některé výrazy, především složené, napodobující antickou mlu-

vu. 2. Snaha o maximum obsahové plnosti slov při minimu trvání přiměla Kollára ke krácení slov. To se týká přídavných jmen rázu *nevyhnutný, olípená, oklamlivý* a pod. 3. Snaha vyjádřit co možná vše nominálně nahrazuje podstatná jména slovesná někdy (zbylo jich ještě dost) abstrakty méně připomínajícími sloveso, slovesný obsah vyjadřuje jménem činitelským a pod. 4. Sklon k abstraktnímu výrazu je původem obliby zpodstatnělých jmen přídavných, pak abstrakt rázu *omlada.* Tento sklon není třeba ani dokládat zevrubněji, stačí upozornit, kolikrát se jen jména na *-ost* objevují v rýmech: I, 105, I, 110, I, 112.

Všimněme si blíže jedné věci: Kollár potřeboval kratších, pro metrum vhodnějších tvarů za přídavná jména na *-telný,* značící trpnou možnost děje; má zpřídavnělá příčestí, jména činitelská a dějová (*křivdočinec, svrbot*); má podstatná jména slovesná a zvlášť hojné přechodníky a příčestí — o čemž jsme nemluvili. V tom ve všem se jeví zápas mezi prvkem slovesným a jmenným, mezi pohybem a klidem. S hlediska jmenného jsou Kollárova adjektiva a substantiva jakoby nabita dějem, pohybem, s hlediska verbálního je tu však vidět snahu odmocnit právě dějový aspekt — ponechat sice obsah a smysl děje, ne však jej vystihovat v průběhu. Kollár jako by zachycoval trvalou jsoucnost, nikoli proměnlivost světa — je statický, je sošně monumentální, je blíže typu klasickému než romantickému.

Sloupem jeho výrazu jsou podstatná jména; to poznal A. Novák při rozboru Předzpěvu, ale stejně dobře lze to zjistit při rozboru znělek. A nejen záliba v nominálním slohu a touha po stručnosti rozmnožila počet Kollárových podstatných jmen a učinila z nich opěry jeho myšlenky, nýbrž působily v tom i dvě vlastnosti, zdánlivě si odporující, vpravdě však leckdy se družící k sobě. Stručně, je to Kollárův expresionismus a racionalismus (nebo logicismus). Obé způsobilo hromadění podstatných jmen, ať vlastních — osobních, národních, zeměpisných —, ať obecných.

Tedy nejprve o jeho expresionismu. Přes to, že užívá slov hodně pregnantně, že je lapidárně hutný, že zná emfasi prostoty, nepohrdá ani zesilováním, dosaženým bohatostí podobných slov: *Kde jsi, kde jsi, sestro bohů věčných, hosti srdci mému nevěrný, dítě kvítků, dárce bolů vděčných;* (naděje) *byla Farus, kompas, kotva; jen mne tisknou tužby, vzdechy, pláče; avšak chod můj není krádež, zrada, nejsem zběhem ani vyhnancem, vina všeho Mílek jest a Lada.*

Příznačnější pro Kollára je však výčet, který nahrazuje definici, potom rozlišování, rozdělování zjevů na protiklady, — tedy

výčet, daný jeho racionalismem a snahou po důkladnosti popisu.

Definice výčtem: *jest to* (draisina) *vůz, kůň, pěchour spolu;* a známé místo o lásce I, 44, postupující v protikladech. Zde bylo ostatně možná snoubit přesnost s lapidární stručností, jako na př. v karakteristice Casanovy: *byl kněz, voják, taškář, spisovatel.* Distinkce: *čím se živí tato Milenka, světlem-li snad jako jitřenka, či jak včelka kvítků pochotnostmi? Čili žerty, vděky, toužebnostmi, jako láskohravá krásenka, aneb jako v nebi blaženka slávou, zpěvy, modlitbami, ctnostmi?*

Rozum rozkládá a rozlišuje; shledává rozdíly a protiklady — je antithetický. Kolár miluje antithesu, ať již pro rozumový prvek své povahy, ať proto, že poskytuje řečnické efekty. Předzpěv jest jediná velká antithesa, složená z řady drobných antithes, a zdá se, že pentametr byl svou dvojklaností metrem Kollárovi nejpřiměřenějším. Ale dovedl si za stejným účelem podrobit i trochej znělek. Je věru neobyčejně vynalézavý při shánění protikladů mezi předměty i mezi situacemi. A tyto protiklady naznačuje velmi důrazně i čistotně. Vydatnými pomocníky jsou mu při tom ukazovací a osobní zájmena, jakož i ukazovací adverbia. Malou ukázku z bohatství téměř nepřeberného: *té chuť, smysl a vtip milostný, této straně daly cit a víru; meč tam, tu šíp, vlast tam, tu má přítelkyně; vlnobití tu, tam Stymfalidy, onde býky, draky potkali;* (krása a ctnost) *žádné tato, ona proti zlostem sama v sobě už má podporu, ona k jedné, tato pokoru k dvěma musí nésti vysokostem; ten tam začal, tento dílo dokonal; zde je Herder, Wieland, Schiller, Goethe, tento v těle, oněch duchové; tam laň plesá, onam křepké junce, zde se niva směje; tu ti jako bratru Vltava, tam jak choti v náruč padne Sála: tu jsme Budeč starý hledali, onde Peruc při studnici v lese. Vy jen loď, trůn, já jsem srdce ztratil.*

Oč mi při tom běží: ne o antithesy samy, neboť ty náleží do oblasti větné, nýbrž o úlohu zájmen a příslovcí při Kollárových antithetických obratech. Kollár má věru podivuhodné sympatie k zájmenům všech druhů. Proč? Nezapomeňme, že jako stoupenec Petrarkův je platonik; podstatné jméno, ač je povzneseno nad ruch světa svou trvalou platností, přece je příliš ještě zatíženo konkretním obsahem, aby mu zcela vyhovovalo; ale zájmeno, pouhá forma, pouhý náznak věci, ideálně hovělo požadavkům výrazu stejně energického, důstojného jako odhmotněného. Dále nezapomínejme, že Kollár - řečník touží po gestu. Opravdu, někdy jako by prstem ukazoval na věci, o nichž mluví: *„Tam jest hrob Otokara . . ., tu most, dílo Karla“.* Konečně byly tu dvě okolnosti, které si žádaly samy osobních zájmen: jednak oblíbe-

ná apostrofa — řečnický prostředek —, jednak zvyk mluvit o milence a nejmenovat ji, nýbrž označovat pouhým zájmenem „ona“.

Řekli jsme, že Kollár užívá slov emfaticky, zdůrazňuje smysl každého, nechávaje každé vyzařovat do okolí plnou silou, znít plným zvukem, sforzandem. Rozmanitými cestami pak dospíval k tomu, aby dodal svým zájmenům a příslovcím této zvukové plnosti. Někdy je klade přímo vedle sebe, když značí protiklady (*tam - tu, tato - ona*), jindy je staví na začátek veršů nebo slok (III, 70) nebo zas na konec, do těžké doby rýmu, takže jsou zesíleny očekáváním echa: *Milek živě změnu tu čil (učil), a co ještě horšího jest, to je (svoje), veselost mé duše mi: (soudcemi)* a pod.

Slovesu nezbývá ve slohu takto zaměřeném než úloha podružná; je tmel, který spojuje stavební kameny — zas to slovo! Kollár je lapidární —, a jen málokdy vystupuje ze svého služebného postavení. Statisticky zjišťovat jeho podřízenost nominálnímu prvku se nedaří: poměr slovesa k substantivu není v Kollárových znělkách podstatně jiný nežli v podobných básních Čelakovského nebo i Máchových. Také nelze tvrdit, že by jeho slovesa byla naveskrze chabá a neobsažná. I mezi nimi najdeme odvážnosti jako mezi podstatnými nebo přídavnými jmény, tentokrát, zdá se, tvořené spíše pod vlivem němčiny nežli antických jazyků: *odpomstiti, obezhlaviti, hodokvasiti, připláštkovati* (zahalit pláštěm), *otábořiti* (obklopiti táborem), *roztkliviti někoho, motýlkovat* (poletovati jako motýl), *cestiti* (cestovat), *sřetěziti* (spoutati řetězy), *své údy rozmaňasil, kvítí se rozbarvilo, když lesnatějí mravy zde, moje lahodnějí.* I mezi nimi najdeme energické obraty, jako *srdce téměř citem rozčesly, prvé duše zření do dna srdce mého vhnízdilo* (slovo, které se vyskytuje už v pozdně barokní poesii, u Hafnera r. 1786). Již A. Novák si všiml takových případů a hledal odůvodnění v Kollárově řečnictví. Nám se zdá, že tento vyjadřovací způsob pramení spíše z Kollárovy snahy nabít kterékoli slovo nejvyšší energií, obrátit na ně pozornost, vysvobodit je z úlohy pouhého spojiva větného a dodat mu samému o sobě významu a obsahu — snaha tato je u něho tak mocná, že někdy přemůže i nezájem o sloveso —; a především je na oněch slovesech vidět, že byla vytvořena, aby zhustila v jedno slovo obsah celého sousloví; jsou tedy projevem Kollárovy touhy po hutné stručnosti.

Kde však nebylo sloves třeba k těmto účelům, tam ihned ztrácejí svou plnost a konkretní výstižnost. Často se Kollár spokojí pouhou sponou, to zejména při výčtech (srovnej I, 47: *Co*

jest slunce jitru spanilému, kde v celé básni není jiného slovesa nežli verba existentiae), nebo slovesy, která jsou jakousi náhradou za sponu *(Svět ten už v sobě choval mnohé Xantippy).* Vůbec pozorujeme snahu věcný obsah přeložiti do předmětného substantiva a sloveso co možná oslabit: *sem svá zření obraťte; ať to nyní mlčkem jazyk mine; dodajíce krokům pospěchu; držel stání; radu máme s Milkem, vroucí dík jsme činili, cestu vypravil, já jsem dík vzdával, křídla k letům beru; strast její došla schylku.* A podobná obsahově slabá slovesa: *nač tvář tato na zemi se baví; tou bych pastvou věčně oči bavil; plamen v tom zraku Lada vždycky chová; nohy rychle znaly času škodu; hrou kojí osud divoký.* I některé přehmaty nám prozrazují, že v této oblasti se Kollár necítil volně: *nebo kdo chce jíti, ať se kývá; třískám, Ikare, ach, v propast za tebou; úmor by tě v náruč její sklátil; zraky tomu rozemne; to Děvín čumí skalnatý.*

Jisté oslabení dynamiky slovesné je akusativní předmět u slovesa podmětného: *rosu brodím; krásy na vás oko její blýská; srdce k hvězdám lkalo posměch; cestu zakroužit; od Tater kvěl ho onen holý chlumec; k zemi lásku čistou svítiti* a pod.

I formy vyhledává Kollár se zálibou takové, v kterých činorodost slovesa je poněkud utlumena. Tak zejména si libuje v trpném rodě, čímž obyčejně dosáhne i svého druhého cíle: neosobního vyjadřování, které působí vznešeněji, protože je neobvyklejší: *mnou tam ku Rexe jest vyjeto; jménem trojím jednu krásu nazýváno od tohoto času; s Chlumu toho když tak ohlíženo okem naším vůkol; že ten zápal šíře uvidíno; arkonskou pak stanici, jako rouno, za cíl položeno; tři sta blesků na vše strany sláno; aby její neslyšáno chřestek; políbení buď i tobě sláno k posledu.* A nejlepší doklad: *Libušina dvora zlaté sídlo téměř spatřeno, ano náhle slunce zatměno, srdce strach a nohy jala vzdora* II, 109. (Pod. IV, 15.)

V některých případech ušetřil básník pomocné sloveso, takže slovesný prvek byl omezen na nejmenší míru — zbyl toliko jmenný tvar významového slovesa. Šel ještě dál a ve vedlejších větách vynechal sloveso vůbec (podle tehdejšího německého zvyku): *než když zmiznou vlny jejich mutné, ach, tu po nich lidé chudobní, louky bahna a vsi rumy smutné* (III, 5), *bitva, jejíž svědkem potok ten a louka;* totéž ostatně pozorujeme i ve větách hlavních, srov.: *Ještě účel dávno pěstovaný měl bych, ale cesta nerovná: jíti tam, kde ona královna všech hor našich, Athos prokopaný* (III, 29).

Příklad naposledy uvedený nás však poučuje ještě o něčem jiném: o Kollárově cítění větném. Je samozřejmé, že se větná

oblast bude řídit stejnými zákony jako volba slov. Kollár tíhne, řekli jsme to již několikrát, k pregnantnímu, lapidárnímu výrazu. Dokladem toho jsou četné sentence, jež nalézáme zvlášť v závěrech jeho básní, ale i jinde; epigramy to v pravém smyslu slova, pomníkové nápisy obecné platnosti. Netíhne však k jednoduchosti ve větné stavbě, k plynulosti a přirozenému rozvíjení myšlenkového postupu. Dva sklony jako by se svářily v jeho duši: na jedné straně prvek racionalistický, horlivě rozlišující představy a pojmy, rozkládající shluk věcí na jednotlivé složky, budující svůj výklad na protikladech, začasté pracně shledaných: *dílem sladký přímus námluvy té, dílem pudy srdce vlastního změnily běh; Taja hučí, zespod od sněhu rozbouřena, shůry od ledovce; nešťastné jsi dvakrát, předně, že vlny zničily, pak že i vtip chce to křivohlavý; jiní naschvál, já jen navzdoru, jiní v chyškách, a já cestou básním;* na druhé straně pak touha po pregnantnosti každého slova: Kollár hněte svou větu, až z ní vyloučí všechno zbytečné, jen formálně potřebné, to, co podporuje jasnost výroku, ne však jeho obsažnost.

Obě tendence doporučily zvlášť jeden obrat, velmi hojný a příznačný. Kollár postupuje rád v paralelách, ať jde o věci obdobné nebo opačné. Při tom se často stane, že obě ramena paralely mají společné jedno slovo: sloveso, jde-li o větu, podstatné jméno, jde-li o sousloví. Básník se chopí horlivě příležitosti, aby ušetřil toto slovo, zejména, když může ušetřit sloveso. Tak vznikají vazby a fráze jako: *um se tu v cit, tělo člověka v peruť mění; duch v nebi měl, a oči v knize; oko musí k nebi víru pravou, k zemi lásku čistou svítiti; nejsou její, ale naše chyby; sever pravdu, východ krásy svoje nadvrhoval jeden druhému; Milek srdce, cesta trápí oko; té chut, smysl a vtip milostný, této straně daly cit a víru; hrad se celý hostmi, hned i turnaj ořmi namnožil; ač nás rok už dávno prošený, ač nás závist mnoha krajin dělí; sloupy Řek a Říman obelisky dědům stavěl; jednou vlast a druhou obvinu rukou družku;* a pod.

U vět a obratů nesouběžných bylo nutno sáhnout po jiné technice. Kollár mohl zhustit obsah celého obratu do jediného slova — učinil tak v energických novotvarech podstatných a přídavných jmen —, mohl také věty co možná zkracovat. Někteří theoretikové tvrdí, že lyrika nedobře snáší přílišné rozumářství i ve formě, totiž složitá souvětí; co se týče vět přechodníkových, můžeme jim dát za pravdu, zvláště když je básník, jak činí Kollár, položí na místa exponovaná, do závěru souvětí, při čemž zkrácená věta, nepatrná rozsahem, je jen jakýmsi přívěskem: *Nezoufám však, v tomto stavu věze; druhou obvinu rukou druž-*

ku, zemi patou zboře; poutník pozdě úpí, horkem hyna; stojím bez dechu, jako plavec vedle pelechu Charybdy a kruté Scylly bředa; mnohý jazyk, znělky milé, laje vám jak upýpavým hříšnicem, že jste jeho útlým žvanicem košík daly, k tanci s vámi maje; pak pout do Štětína obrátím, svatý ořech najíti.

Ostatně se dojem nezlepší, jsou-li přechodníky uprostřed souvětí, ale arci na konci řádku, tedy v rýmu: *máj se k zemi nakloně, vůkol ní všech květů krásy sázel; krásu míním, tuto dceru boží, když si, nebe na čas nechavši, zemské roucho jako panna složí nemůž tato, jak ty zpráchnivěti, nýbrž bytů zdejších poznavši zpátkem zase, odkud přišla, letí* (I, 87).

Ostatně se zdá, že Kollárovi i přechodníky byly příliš slovesné, příliš „časové“, a proto je měnil v přídavná jména, na př. *tlum chrtů loveckých k nim se žene roztrhavších svůrku,* anebo raději užije příčestí nebo neurčitého způsobu.

Obraz Kollárovy věty by zůstal neúplný, kdybychom se nezmínili o pořádku slov. Právě pořádek slov v předchozích citátech zesiluje nezvyklost a násilnost obratů, jakož vůbec „kollárovské“ nejsou jednotlivosti, nýbrž většinou až souhra několika prvků, které lze najít samy o sobě i v jiných dílech. Co se týče tedy pořádku slov, zde ustoupila tendence racionalistická před Kollárovým expresionismem. Slova nejsou řaděna k sobě podle logických spojitostí, ani není dbáno, aby již pořádek jejich ozřejmil smysl celku; naopak, bývají odloučena od sebe, vytržena z myšlenkových souvislostí, osamostatněna, aby každé z nich mohlo co nejvíc upoutat pozornost a osvojit si nejsilnější důraz. „Přísná harmonie“ říká tomu stylistika. Nepravíme, že by Kollár uskutečňoval tento svůj ideál důsledně, nikoli, ale snahu o to je všude znát. Proto mu přišlo velmi vhod t. zv. hyperbaton, s nímž se setkával v klasických literaturách: rozdružuje části sousloví, vsouvaje mezi ně jiné členy větné: *z nichž se zdravý ozývá rozum; neb o metlách mluvilo krvavých; blízkou koje údů i let břímě studničkou;* několikanásobné hyperbaton: *muži žena outlých odplatou ctností krásný věnec štěstí plete; host si kýsi hnízdo v nejtklivějším stláti začal srdce poupěti; pravdivé jest ono přísnotvárné starých věků i dnes vyrčení.* Podobně vsouvá Kollár mezi těsnou skupinu člen, který s jednou její částí tvoří skupinu volnou, třeba přístavek mezi přívlastek a jeho podmět: *s svými, v lůně domu skrytými, veliké však ceny, povinnostmi.* Zvláště si pak Kollár oblíbil vsunutou větu vedlejší: *a ty, kterou ona miluje, tichá luno, postůj; ty, co Jenu ovlažuješ, říčko; pouč mladých, kteří ještě posud beze strasti žili, jinochů; přijdou-li pak ještě, jež by tyto lípy uvadlé na tvých*

březích zotavily, deště? třikrát šťastných, jenž tě mají, vnuků dědictví; by malovaly strašlivé tyto, na něž právě hledím, hosti.

A podobně vkládá vedlejší věty nebo samostatnější obraty mezi slova, která náleží dosti těsně k sobě: *řeknu, by jsme Labem popluli ještě dále, mému Luciperku; smlouvu přísnou pečetí a přísahou, by on se mnou nešel, stvrzovanou; ku ní, co jen přišlo podletí, bývala má nejmilejší chůze; v kterých, jako barvy duhové, kvítky chvějí věků všech a pásů.*

Mnohý z uvedených slohových zjevů je třeba co do původu odvozovat z latinských a řeckých vzorů; ale tím nepravíme ještě nic o jejich rázu stylistickém. Původ a příčina není totéž co smysl nějaké věci, zvlášť běží-li o slohové zjevy z různých jazyků; co v jedné řeči bylo všední a prosté, v jiné může být vzácné a rafinované, co v jedné prozrazuje nedostatek dynamiky, v druhé může znamenat její nadbytek, a podobně. Záleží tu na prostředí, na vztahu k celku (jedné nebo druhé řeči, nebo též slohové tradice a konvence). A tak se dožijeme u Kollára protimluvu, který jej ostatně sdružuje s klasicisty všech moderních národů, že se právě pro svou snahu napodobit co nejvěrněji antický způsob vyjadřování odcizil důkladně antickému cítění, antice, jak ji chápalo nejen francouzské „velké století", nýbrž i Kollárovi winckelmannovsky cítící vrstevníci. „Edle Einfalt und stille Würde" — jak Winckelmann karakterisoval ducha antického umění a jak my smíme karakterisovat klasiku jakožto jeden z typických postojů — Kollára věru nevyznačuje. Důstojnost, to ano; pathos, zajisté; vznešený být chce a vskutku jest, — ale prostoty u něho není a tiché důstojnosti teprv nikoli. Z Kollárova slohu mohl J. Vrchlický usoudit na jeho příslušnost k typu proroků a hymniků, a nic nevadí, když Jakubec namítl proti tomu, že básník svůj Předzpěv skládal pracně, skoro lepil; nevadí to ne snad proto, že, jak praví Wilde o Paterovi, „i proroci provádějí změny v kartáčových otiscích", nýbrž z toho prostého důvodu, že výsledný dojem z Kollárových veršů je jiný a měl být jiný, než se čeká od tvůrce tvořícího jeho způsobem. Rozvážně, velmi uvědoměle uskutečňoval Kollár ideál vzrušeného, složitého, vznešeného slohu. Jeho případ není ostatně v dějinách ojedinělý; má leckterou obdobu mezi básníky evropského baroka a jistě není v jádře cizí ani postupu Pindarovu. K takovým básníkům nutno přiřadit Kollára, k básníkům učeným, píšícím vědomě slohem temným, nesnadno přístupným, odlišným od průměru. Nejsme právi jeho umění, když ho prohlašujeme za řečníka. Je sic v tomto označení mnoho pravdy, ale musíme se dohovořit, jak pojímat onen termín. Kollárův verš jistě nezpívá,

neplyne, je to typický verš mluvený; ale nestrhuje výřečností, záplavou slov, lehce se dotýkajících našeho sluchu i mozku, — je naopak drsný, hranatý, těžkopádný, ba neumělý, zmatený ve stavbě vět, měříme-li jej obvyklými měřítky. Má blíže k Tacitovi než k Ciceronovi, mnohem blíže ke Góngorovi než k Viktoru Hugovi.

Problematičnost Kollárova zjevu se pramení i z jeho duchové situace. Třebas si to přesně neuvědomoval, vycházel z protipólu klasicismu. Stavěje antický chrám, použil romantických kamenů: jeho jazykové smělosti, jeho básnická pýcha, jeho názory na jazykovou krásu vyvěrají spíše z preromantických zdrojů než z antických podnětů. Nevědomky tu překlenul dva protiklady, jako jindy programově směřoval k synthese — v úsilí národně politickém i v svém díle, když klasicistická disticha vystřídal romantickým útvarem znělky. Srovnejte, jak rád buduje své výčty antitheticky, ale výsledkem není pocit rozporu všeho stvořeného, nýbrž jednotný celek, v němž protiklady sic nesplynou vjedno, ale jsou podrobeny vyšší ideji. Vůle k synthese vyznačuje Kollára, nikoli božský dar synthetického cítění: *umínil si*, že bude myslit a jednat syntheticky.

Umínil si. Rozum a rozvaha nejsou věru hlavními rysy Kollárovy povahy, nýbrž vůle. Zdá se, že i hybnou pákou jeho celé tvorby není tvořivá nutnost, nýbrž pevné odhodlání — odhodlání psát a stát se velkým mužem. V tomto se přibližuje své době nejvíce. Jeho klasicismus má ještě hodně vlastností starého humanismu, ale před papírovostí ho zachraňuje mocná, až zbytnělá vůle, vůle slepá, protože zavádí na bludné stezky, ale nádherně důsledná, vůle, která řídila činy hrdinů empiru. Ve voluntarismu je Kollárova sláva i pád; přecenil moc vůle, ztroskotal nejen proto, že chtěl od češtiny příliš mnoho a příliš jí bytostně cizího, nýbrž hlavně proto, že toužil dosáhnout umělou a uvědomělou cestou týchž účinků, jakých může dosíci jen opravdové vzrušení. Touží slučovat, ale slučuje jen vůlí, nikoli z vnitřního nezbytí. Měl biedermeierovskou snahu vytvořit z klasiky i romantiky něco jednolitého, ale nepodařil se mu ani kompromis. Zůstal mužem empiru, klasicistou, který *anektoval,* nikoli však *amalgamoval* romantiku.

Karel Sezima:

Zlaté klasy ze sklizně letošní i minulých.

V.

Román *Miloslava Nohejla, „Zázrak s Julií“**) možno označit za rozhodný vzestup spisovatelův k dosažení oné polední výše, k níž tíhne každé opravdové úsilí o pevný umělecký tvar. Je to zároveň smíření protikladů, jež střídavě zápolily o převahu v tomto naturalistickém impresionistovi. V nejstarších drobných číslech svých povídkových knih „Velká radost“, „Dívka a sen“ i „Vidím milence“, pojatých teď ve výboru do sbírky *„Chlapci a muži“*, v prózách nějak chlapsky, ale jako naschvál i matněji osnovaných, obíral se s úpornou odvahou a trochu těžkopádnou dušeslovnou dialektikou náměty erotickými. Poutala ho vespolná přitažlivost obou pohlaví v projevech lásky i milostné nenávisti, působení opačné polarity, sladce bolestné napínání, doteky a odpírání, a to zprvu víc jen jako fakty fysiologické než citové a mravní. Po *„Souhlasu“*, románové prvotině poněkud strohé problémovosti téhož rázu, jenže s přízvukem položeným na odpovědnost proti volnosti pohlavní, na jednoženství proti dravému mnohomužství, zkusil románem *„Ohnivý červenec“* chvějně modelovat vypuklost lidských forem a chytat vlnivost obrysů v dešti plein-airového osvětlení. V románě *„Deset let nerozhoduje“*, jedné z nejnaturalističtějších skladeb českých, pokusil se zas naproti tomu způsobem odbásňujícím proniknout k nahé pravdě vztahů lidských; k tomu konci svou pozornost k nim posunul o deset let lidského věku dále, než v kterém se zpravidla stávají předmětem uměleckého zpodobení. Jako pouhé potřeby lidské živočišnosti mu tehdy zároveň zjevily, že láska není jediným smyslem života a že nad vychladlou tělesností tím bezpečněji lze klenout ovzduší vespolné něhy, podzimkově smírného shovívání. V třetím románě *„Svět nic neví“* zaujala Nohejla záhada zločinectví. Tady sestoupil ještě hlouběji do podzemí lidské přirozenosti a studoval zvlášť zločinnost, pramenící z pocitu vnitřní prázdnoty. S nelítostnou dušezkumnou zvídavostí stopoval zvraty a křeče zločincova nitra, ale sám nad ním svůj přímý soud nevynášel. Dal ho soudit samým jeho osudem ve chvíli, kdy mu svítalo mravní osvobození v odpouštějící oddanosti jedné z jeho obětí.

---

*) Nákl. L. Mazáče; tam vyšly znovu i starší románové a povídkové práce tohoto spisovatele.

„Zázrak s Julií" je především ušlechtile mužný výraz pojetí ženiny působnosti ve světě lidských vztahů. Gentlemanské uznání její zázračné moci nad mužem i okolím, je-li její půvab zvládnut odříkavým sebevědomím.

Muž, jemuž utekla žena, je před sebevraždou zachráněn nahodilou návštěvou mladé adeptky herectví, která ho žádá o přímluvu, aby byla přijata k místnímu divadlu. Zákrok neblahého manžela u divadelního ředitele však nemá výsledku, a on, prohlédaje zoufalé postavení dívky bez prostředků, nabídne jí u sebe přístřeší. Poměr jejich, probíhající beze všech důvěrností, zvláště milostných, vyvíjí se dosti paradoxně. Muž totiž doufá v návrat své ženy, jestliže ona zví, že manžel má u sebe hezké děvče. Netají se tím ani Julii, a úmyslně se s ní proto ukazuje na veřejnosti. Julie se tomu z vděčnosti sic podvoluje, brzy však uráží její hrdost, že jí onen muž užívá jen za vnadidlo na onu druhou, kdežto k ní samé zůstává netečný, jako by ani nebyla lidským tvorem, ženou. Uvědomuje si i sociální nespravedlnost své situace. To ji pobuřuje, zatím co on, dosud chorý láskou k své Evě, cítí se napřimován křepkou a trochu jinošskou bytostí Juliinou. Vnuká mu to víru v nový život pro práci, v níž spatřuje teď všechen smysl bytí. Poněvadž počíná i na Evu myslit již lhostejněji, pokládá úlohu Juliinu za splněnu. A přece váhá propustit ji se slíbeným zatímním zaopatřením prve, než se jeho poměr k odešlé ženě rozřeší definitivně. Zdá se, že jižjiž padají přehrady mezi ním a dívkou, když se nečekaně vrací Eva domů a je ohromena přítomností Juliinou. Ztropí scénu a na konec odkvapí vrhnout se pod vlak. Druzí dva ji stíhají a Julii se v poslední chvíli podaří zachránit oba manžely před katastrofou. Po krátkém vnitřním zápase lásky, studu a hrdosti pak získává Julie trpkou převahu nad nimi — i nad sebou. Když jí oba, zvlášť po manželově vysvětlení Evě, děkují za vše, co zázračného pro ně učinila, odmítá jejich nabídku hledat u nich útulek, kdykoli by jí ho bylo třeba. Byla to tady pro ni sic hořká škola, zhodnotí však bohatou stupnici těch zkušeností srdce aspoň jako herečka... Odchází s pocitem mravní vyspělosti a zocelené odvahy do životního zápasu, jenž ji teprv čeká.

Romanopisec tento jako pozdní dědic naturalismu pohrdá vší nadsazenou skutečností a přímo programově ji hledí odpoetisovat. Ta ona zvlášť drsná a syrová podrobnost má tady ostatně už jen dokládat a pronikavěji osvětlovat zastíranou člověčí přírodnost i pod každým duševnějším hnutím. A je přes to mnoho jemnosti v celém Nohejlově nazírání, povzneseném nad úzkoprsé morálkaření. Na takové znepokojivé trojúhelníky lásky, někdy

i zdvojené, narážíme porůznu již v starších drobných pracích Nohejlových („Volnost“, „Dívka a sen“ a j.) a vlastně též ve třech ze čtyř jeho předchozích románů (mimo „Ohnivý červenec“). Nikde jej však dosud neřešil s tou měrou velkodušnosti v pojetí ani s takovou komposiční svrchovaností. Jako v „Deseti letech“ konečně je tu opět udeřen nový tón milostného hoře: směs rodící se a teskně potlačené něhy, uražené hrdosti a úrodné, do nitra obrácené mravní rozhodnosti. Nadhozena je tady, jak naznačeno, též otázka mladé inteligence, odkázané na zaopatření z milosti staršího pokolení.

Nesporně původním u nás a tvarově do jisté míry odvážným pokusnictvím je však zejména rozvržení románového procesu ve tři samostatně rozvíjená dušeslovná pásma, k tomu s přechodným přímým zásahem autorovým na předělu posledních dvou. Obě první líčí málem týž děj, jenže opačným postupem, každé s hlediska *jedné z obou hlavních osob*. Vše se tak odráží postupně ve dvou názorových rovinách. Jako děje souběžné a nejednou i současné ustavují ona pásma vzájemným prolnutím obojí subjektivní perspektivy strukturu románovou, jaká i na spodnějších vrstvách dopouští průzračné produševnění. V záměrném psychologově plánu se tím totiž umožňuje odděleně mapovat obě niterná pole s celou sítí duševních stezek, bludišť a zákrutů, u *ní* arci mnohem klikatějších a nelogičtějších než u *něho*. Romanopisec používá k tomu *aktualisovaného monologu*, t. j. starého a tak dávno již odloženého prostředku k posunování děje, jako je vnitřní samomluva nebo hlasitá úvaha v zamyšlení. U Nohejla však obojí nese v sobě tolik prudkých a neklidných semen *dialogu*, že v něj chvílemi nezadržitelně propuká. U obou protějšků dochází ovšem k rozhovorům výhradně mezi čtyřma očima. (Jen Julie mluvívá též s jeho — domovnicí, která tu ostatně nikterak není pouhou genrovou figurkou.) Tím však nepřichází toliko znovu ke cti ona staromódní dušeslovná pomůcka. Nedohadujeme se tady právě nejvnitřnějších hnutí hrdin teprv z jejich projevů nebo účinů na venek, nýbrž jsou s citlivostí seismografu zapisována hned při prvních podzemních záchvěvech a otřesech. Nebo aspoň když se v podvědomí utkávají k samočinným reakcím a v skrytu a tmách modelují už příští tvar vnějšího dramatického skutečna. „Zázrak s Julií“ navázáním obou psychických pásem svým způsobem z dálky upomíná na román Juliena Greena „The Dreamer“, který arci operuje nadto i mihotavostí snu. Nohejl se tak chvílemi sic nezbytně zpronevěřuje časové posloupnosti, dobírá se však zato zvláštní dvojlomné pronikavosti a sytosti románového vnitrozření.

Pásmo třetí, *autorovo*, se sic rozehrává na průseku poloh prvnějších, když se jejich protiklad už zřetelně přiostřil v činorodou krisi, je však zkříženo nenadálou účastí, ano vpádem nové, ve skladbě až dotud nevtělené postavy, jež po pirandellovsku teprv „hledá svého autora“. Znamenitě se pak v tomto odkrývání tajů řemesla vypravovatelského znázorňuje předstíraná rozkolísanost romanopiscova při nově vzešlé příběhové nebo komposiční možnosti, na kterou jako by v prvotním plánu ani nebyl pomyslil. Co se tím změnilo? Postava se hlásí již s takovou naléhavostí a napětím, že se ani epik dorostlý takové objektivnosti neubrání jejímu tlaku a sám v první osobě zasáhne do vyprávění.*) To zas je bezmála odbočka k surrealistické hře na román, k románu o románě, o jaký se po vzoru Bretonovy „Nadji“ pokusil u nás na př. Vítězslav Nezval ve svém „Jak vejce vejci“, „Monaku“ nebo „Řetězu štěstí“, kdežto v opačném směru a na ruby Milada Součková skladbu i psychologii tradičního románu travestovala v ironickém „Amoru a Psyché“.

Poslechněte si, kterak autor v „Zázraku s Julií“ vítá onu novou osobu:

Vůbec jsem to nečekal, myslil jsem, že se objeví až druhý den, až po Juliině odchodu, až on zbude sám se svou holou silou k životu. Ne, jde již dnes a tvrdě zdolává všecky překážky, kterými bych ji rád zdržel...

Eva přichází! Jak bych se mohl teď vrátit od nich všech a jít si lehnout? ...Zdá se mi, že Eva už by měla být na schodech, jak silně ji cítím — už nejméně na schodech, kde ji však neslyším — již vlastně za dveřmi! Co to je — ona síla, ona hlučnost, kterou se mi ohlašuje? — Co to jest? — Je dosud mimo dům — není to její blízkost, proč ji už tak silně vnímám — je to něco docela jiného, rozpoznávám to: je to její veliké rozčilení, které ji činí tak hlučnou, tak neutajitelnou.

Až dosud působila tu Eva jen z dalekého pozadí. Sama Julie si představu o bezděčné sokyni utvářela jen z jejího hlasu v telefonu. Teď však „v pudovém, neomylně přesném tušení“ cítí i ona její zlověstnou blízkost.

Tvář Juliina dosud není zasažena, je to příliš nečekané a neuvěřitelné, že zrovna v tuto chvíli — — příliš nemožné pro její mladou, nezkušenou důvěřivost. Až teď, kdy on, méně zaujatý, už naslouchá zcela soustředěn a zcela odveden od Julie, až teď — —

Juliina podoba tkví nyní v opuštěném svém prostoru „rozpačitým úsměvem, který puká pohrdáním, který se trhá lítostí“.

Trpí skutečně jako zvíře! A jako uštvané zvíře cítí už i ona jasně skrze dveře dosud zavřené. Výrazu její tváře teď už nic nepřidá zjevení Evino, které očekává, zatím co v ní řve zoufalství neslyšným vysokým tónem

---

*) Také v povídce „Hrdina“ Nohejl své osoby sám uvádí, a aby se jim dostal hlouběji pod kůži, uštěpačně kritisuje jejich jednání.

slepou a hluchou obžalobu. Dveře na chodbu už nejsou kteroukoli lhostejnou součástí domu, někdo již drží ruku na jejich klice. A v tom je Eva rozvírá s prudkostí blázna.

Vstupuje v celé svéprávné náročnosti a neodolatelnosti.

...Nikoli ona sebe, ale proud jejího příchodu přenáší ji přes práh pokoje. Sama by už snad zas chtěla obracet*) — ale ještě nemůže, ještě se ani nedokončil její vstup, vždyť teprve teď je tu: tři kroky od dveří v pokoji — tváří v tvář jim místo jemu, dvěma místo jednomu — tváří v tvář cizímu svědku a dokonce svědku ženě.

Ale kde by teď vůbec nabrala sil k bezokladnému odchodu! Došla se silami posledními... ve svalech, kloubech a všude, kde společně zabezpečují živý lidský vzhled zdrcené hmotě, v kterou se proměnila.

Nicméně Julie s jasnozřivou žárlivostí i pod jejím pláštěm neomylně uznamenává „úplnost Evina tělesného ženství a harmonické sdružení všech jeho znaků." Postřehuje její vyspělý půvab, který jistě jen nervové přepětí na chvíli obralo o „kouzelné tóny, jinak vždy provázející takový zjev v těchto nejzralejších letech, kdy naplno žhne a voní."

A přece je po jejím sebevražedném pokusu překonána náhlou bezmocností její vlahé kyprosti.

...bere ji, stále se třesoucí, s nenadálou odvahou za oblé paže, snáší v citlivých rukou jejich tvarnatou krásu... A usedajíc na židli těsně k ní, táhne důvěrně ruce po jejích pažích až k zápěstím...

Miloslav Nohejl i výrazově takto obměňuje dva tři různé životní slohy; odlišuje duševní stavy svých postav — i své vlastní — a útle odstupňovává jejich vzrušení. Svou hlavní trojicí však vystačil podivuhodně na celý román. Ani tak vedlejší figura jako domovnice, na jevišti zpravidla jen šarže komická, není mu ostatně, jak už bylo napověděno, pouhou stafáží. Vystoupí málokdy a mluví skoupě, zato s osudovou platností jakoby antického chóru. Její šerý, střízlivý hlas promlouvá fatalistickou moudrostí lidovou („Takový je život, slečno!") a podmalovává celý obraz šedí resignace. To, zdá se, valně přispívá k sebepoznávání a rozhodování Juliinu.

Autor však dovede nejen spříst ožehavou situaci, vypravit vzrušivý výjev a rozestřít jeho napětí po několika kapitolách. Umí i situace nehnuté rozechvít škálou ticha, zádumčivě houstnoucího, nebo se rozsvěcujícího blýskáním na časy jakoby myšlenek těhotných předsevzetími. Nehromadí detail bez komposiční účelnosti; leda tedy ke vzbuzení náladového ovzduší nebo k vyvolání mravní oblasti, jež, jak se zdá, u něho samy účinně podchycují a podpírají motivaci. Jeho přednes neztratil dosud ani

---

*) Snad *obrátit:* Nohejl — jak zřejmo zvlášť už ze starších jeho prací — trpívá slabší citlivostí pro slovesný vid.

svůj naturalistický úhoz; Nohejl jej však zná dnes tlumit včasnou příduskou a jindy zas až sochařsky monumentalisovat.

O opuštěném manželovi řekne:

Neměl nic, než co *stálo studeně* kolem něho.

A o Evě, jak se podle hlasu jeví v Juliině představě:

Přijímám její tvar a obraz všemi smysly... Stojí přede mnou *jako mrak a bije do mne.*

Oprostiv se od rozličných samoúčelných umělkovaností a neústrojných příkras, zejména též od vyšinutí dikce do odtažitosti, jež u něho v dřívějších románových kusech nejednou po jiných, šťastnějších nálezech stylisačních ochlazovala jejich teple srostitý dojem (na př. v „Ohnivém červenci“: „Ale přesná *vzpomínka* chvílemi dráždivě *roztřásala* jejich *vysílenou zdrželivost,“* nebo: *„Rozcizení* mělo však i *výhodu.* Sahal po *dosaženém* s prvním *rozechvěním,* opakujícím se v plné síle“ a p.), má tento spisovatel i básnický a psychologický obraz, metaforu, přirovnání jenom řídké, spíš jen do textové souvislosti rozvedené a rozplynulé. Nezatěžují mu proto ani větnou skladbu střihu nejčastěji hovorového a nerozvitého bohatěji než v souvětí souřadná, aniž brzdí rytmus výpravný. Hojně zato pěstuje Nohejl blízké jim psychologické záznamy, někdy rázovitě jednoduché („Držíme se očima“ nebo se jimi „opíráme o sebe“), jindy značné představové složitosti.

A malou mírkou nabírá znovu z velkého úsměvu, který se v ní ztratil.

Zde jde hned o trojí mimickou proměnu v tváři: zrození širokého úsměvu, jeho zmizení se rtů a opětné, už jen zdrželivé pousmání. Naproti tomu zřetelným vtipným nebo svěžím příměrem to zhusta kmitne v starších Nohejlových drobnostech, jako na př. v delší čapkovské povídce „Ztracený člověk“:

Druhá zpráva o muži, který pozbyl vědomí o své minulosti..., minula se účinku... *jako báseň přednesená na burse.*

Nebo:

Poznaný svět se rozkládal kolem něho a muž věděl v něm o všem poznaném jako *raněný o všech svých ranách.*

Anebo:

Potkával ženy, vedle nichž vzpomínka na Kláru *šedla jako stydnoucí struska.*

Ovšem se tam zase vyskytnou i některé obrazy barokně přetížené a příliš hmotnaté na dění duševní. Na př.:

Její zraky střelhbitě *rozvalily zdivo šedých očních náhrobků.*

Anebo jiné, bezděky nadto titěrně vyznělé:

Jen občas odbočil od svého čekání *v myšlenkové kolečko,* oběhnuté bosýma nohama po rozžhavených plátech.

V této i jiných drobných prózách výboru „Chlapci a muži" lze zato nalézt též dostatek oněch přiléhavých, do kontextu rozpuštěných metaforických i synekdochických rčení a obratů jako:

Vzdalovala se chůzí *hudebně výmluvnou.* („Jediný způsob".) — ... kdykoli promluvila, cítil, jak okřívá lahodnou prostností a *průsvitností* její věty, *vtékající* čistě, jasně a *sněživě chladně* v jeho sluch. (Tamtéž.)
Objal její *vzdor.* („Volnost.")
... mizel v *propustné zdi* rovných stromů. („Muž".)
... na cestu do chalup, po níž se *řídce plavila* tma. („Návrat".)

Jsou tam jmenovitě hojné personifikace, neboli, jak se za dob prvního syrového impresionismu a živočišného vitalismu slovesného rádo říkávalo, *transplantace* konů lidských na přírodní živly a síly, oblíbené tehdy roubování životních funkcí na věci neživé:

Vlak se *rozdupává.* („Jediný způsob.") — Pojedou tunelem, kraj se *narovnává,* a potom, když je téměř jedenáct hodin, počnou zpředu *přibíhati domy.* (Tamtéž.) — Kterýsi dům ho *vlastnicky vssál* černým jícnem *vchodu.* (Tamtéž.) — Mrtvým pokojem *jde vítězně a posupně čas.* (Tamtéž.) — Zase naň *zevluje tma* z rohu pokoje. (Tamtéž.) — Konečně *buchlo* v lampě a světlo *se rozletělo a obsadilo pokoj.* (Tamtéž.) — Její jasný, *plápolavý* úsměv *obletoval* P., vystupujícího za ní. (Tamtéž.)

Cesta se zdvíhala mezi svými nížícími se svahy, jako by *se zachraňovala* vzhůru pod padajícím soumrakem ... A když *se vyvlékla* z těsného úvozu docela a *nahá běžela* mezi plochými, *smějícími se a tesknými* poli, *prokouklo* z houstnoucí šedi výhledu mimo bílé čelo věže ještě několik světlých trojúhelníků. („Návrat.")

Zšeřená ulice, studená, cizí, *zkamenovala* ho tvrdým mlčením. („Ztracený člověk".)
Rychlík se *prosekával* nehybnou krajinou. Rozlámaný odpor vzdálenosti... *hroutil se* podél *proražené* cesty, ale vlak si jen svištivě *zpíval* ... *řezal ve dví* odpoledne, zle *utlačené* těžkým sluncem. *(„Muž.")* — ... zprudka u samého okénka tvrdým třeskotem se *přehnala* kamenná zeď železničního průlomu. (Tamtéž.) — ... svěží držení těla přivykle *chytalo* otřesy jízdy, *splývalo* s nimi v nenuceném pohybu. (Tamtéž.) — Z houští *vystoupil* netečný klid venkova a prostor se prázdně zadíval v sebe. (Tamtéž.)

Nebo čtěte tato příkladná oxymora:

Stáli ... v pokoji, plném *samoty,* kterou bylo *slyšet ztišenu* v sousedních místnostech. („Jediný způsob.")
Chodíval teď často do sadů, kde se s ní setkal, ale všecky lavičky, židle a cesty stále zůstávaly *plny* její *nepřítomnosti.* („Volnost.") —

Vrátíme-li se teď opět k „Zázraku s Julií", najdeme tam i případy *synesthesie,* postřehů vzešlých sdružením, ne-li přímou zá-

měnou vněmů různých smyslových kategorií, jako by na podráždění některého čidla zvenčí reagovalo současně i jiné, na př.:

Jasný *tón* rána se snižoval a zněl stále *tepleji.*

Úhrnem však lesk a kolorit dnešních Nohejlových výrazových prostředků je zejména proti „Ohnivému červenci" značně střídmější a tlumenější. Jako když motýl sevře pestrý líc křídel a stoudně ukazuje jen stříbrošedý rub. Tím pronikavěji zasrší náhlý světelný účin jako:

Lehká bílá záře leptala tmu, před nimi vyskočilo ostré světlo, rozdělilo se v světla dvě, a z blízkého ohybu přeletěl proti nim vlak.

Zvlášť výhodně zde Nohejl zúročil též překonanou svou expresionisticky rozevlátou minulost některých partií z prvních dvou knížek povídkových, a to ve zvichřených pasážích na nejpohnutějších místech románu. Jako za stíhání ženy zděšeným manželem, když mu Eva prchá k železniční trati:

Zastavilo se mu srdce: je schopna všeho... Letěl teď co mohl nejrychleji... Nahoru snad nikam neběžela, k lesu. *K tichu.* Ne, bylo jí hůř, *chtěla ještě mezi tvrdé, pohyblivé, hřmotící a ohlušující věci.* Nejede vlak? *Strach s ním vystoupil vysoko nad stromy a střechy,* nedýchá, letí tišeji, po špičkách. Ne, nic nejelo zatím. Ale tady — nikdo — není...

Anebo si všimněte, jak bylo téže methody užito k vystižení naslouchavého napětí u domovníků:

U Lišků jistě dobře vědí, že se paní Eva vrátila. *Tlačí se to mocí odtamtud nahoru s jejich nápadným, o sluch bijícím tichem,* a přece se z nich nikdo neobjevuje. —

Tím vším Nohejl nenásilně spájí starý román analytický s pokusem o nový epický tvar, o nějž úsilí jde dnes světem. Jsou to, jak jsem se toho dotkl ve svém rozboru, hlavně snahy zpodobovat již i první hnutí duševní ať v jedinci, či v kolektivu: ozvuky podvědomí, bezvolná puzení k činům a tuchy příštích dějů, slovem všechen vnitřní život pudový, život bezděčný, měnlivý a věčně tekutý. A to pokusným rozkladem románové formy, aby vnitřní významovou přestavbou byl starý umělecký útvar nadlehčen k tempu přiléhavějšímu a dobově příznačnějšímu, než na jakém ustrnula okorávající románová konvence. Nohejlovi zřejmě není neznámo toto usilování, značené jmény Marcela Prousta a Jamesa Joyce, zčásti i J. Dos Passose a jiných amerických spisovatelů záběrových románů a monumentálních reportáží, prodchnutých buď zmnoženým a mnohoosým vitalismem pluralistickým, nebo vrstvitě produševnělým hromadným unanimismem a zaměřených na rozšíření románového času i prostoru — vše především k postižení úhrnné atmosféry a rytmu soudo-

bého světa. (Zřejmě několik včerejších literárních směrů a proudů křižovalo nad kolébkou těchto nových tvarových tendencí.) V Německu rozvinul obdobné snahy Döbling a j. U nás bylo dosud lze sledovat rozmanité jejich obměny již u několika autorů; nejnověji u Milady Součkové a Heleny Šmahelové.

Robustní talent spisovatele „Zázraku s Julií" si při těchto znalostech vedl značně samostatně a s čistotnou vyběravostí, bez náznaků reportážních. Krom některých těžkopádností v překotných niterných zvratech a zlomech právě posledního pásma, vyvážených zato tím kypřejší kořistí dušezpytných nálezů, velmi dobře je uplatnil v komposici i stylisaci, aby románové vztahy svých osob vyladil k plnému slovesnému trojzvuku.

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

Zerav.

Zerav neboli thuje (Thuja), statný a dekorativní strom cypřišovitý, je původu mimoevropského. První thuje přišla do Evropy z Kanady r. 1545 jako dar pro francouzského krále Františka I.; to byl t. zv. zerav západní. Druhý druh, zerav východní, původu severočínského, dostal se do Evropy až r. 1752. Další dva řidší druhy, zerav obrovský a zerav japonský, jsou pak v Evropě až od polovice minulého století. K nám přišly thuje s vyspělou zahradní technikou šlechtických parků někdy v století XVIII.

Jméno thuje je původu řeckého; řecké *thyia* znamenalo jakýsi vonný strom, pozdějším botanikům neznámý. Jak tomu bývalo častěji, bylo tohoto jména antického použito k pojmenování stromu objeveného v Americe.[1]) I u nás se užívá názvu *thuje* (tak na př. v Havelkově Umění lesním z r. 1823)[2]); ojediněle najdeme „strom života" (u Thama 1788 lat. arbor vitae, něm.

[1]) Správná latinská podoba je *thya,* ale vedle ní se od XV. stol. vyskytuje barbarská forma *thuia;* u Bauhina 1671 je *Thuya* (tak ve francouzštině zpravidla), Linné 1737 má *Thuja* (tak nejčastěji v angličtině).

[2]) I v krásné literatuře je jméno *thuje* běžné. Vyskytuje se nejprve v popisech cizího prostředí (japonského u Nerudy 1876, u Zeyera 1884, čínského u Zeyera 1892), od r. 1892 (u Jiráska, Druhý květ 225) také v popisech prostředí domácího jako název dekorativního stromu hřbitovního. Proto je hojné u básníků (nejčastěji je nacházíme u Klášterského, ale také u Machara, Vrchlického, Boreckého). Jako stromy hřbitovní se thuje jmenují často vedle cypřišů (někdy i tisů) a mají epitheta: vysoké, ztuhlé (listy jsou šupinovité a přitisklé k větévkám), temné, tmavé, černé, ponuré, truchlivé.

Lebensbaum; podobně pol. drzewo życia; v ruštině — vedle obyčejného „tuja“ — nacházíme výraz „negnijučka“, neboť, jak čteme u Havelky I, 186, „praví se, že zběla červenavé lehké řídké dříví lehce nehnije, a v šírém povětří nad věk lidský déle vytrvá“). Vedle toho je však v češtině jméno „zerav“. Po prvé se objevuje v I. díle Berchtoldova-Preslova Rostlináře z r. 1820 (I, 262 a). V tomto seznamu rodů bývá udáváno u každého jména — třeba ne naprosto spolehlivě —, jakého původu je. U názvu „zerav“ není poznámky žádné; to tedy znamená, že je to jméno staré. Ale v starých herbářích, slovnících a glossách marně hledáme takové slovo. Jen v Jungmannově slovníku najdeme pod heslem „zerawy“ údaj, který nás přivede na správnou stopu.

V cestopise Mandevillově, který do češtiny přeložil Vavřinec z Březové, čte se v „rozdielu“ (kapitole) 110 pod nadpisem „o dřevu, ješto z něho uhel řeřavý do roka trvá“, výklad o jakémsi indickém stromu: „také v té zemi jest dřievie, ježto slove řeřaví; a to jest toho přirozenie, že uhel z toho dřeva vložen u popel celý rok trvá v své moci“ (podle přepisu Šimkova ve vydání Světové knihovny č. 991-993, str. 176-177). To jest zcela jasné a nepochybné; jde tu o slovo „řeřavý“ (v základním rukopise *A* musejní knihovny z r. 1445 psáno: vhel rzerzawy; rzerzawy). Ale písařům některých rukopisů byla běžnější starší podoba tohoto adjektiva, *žeřavý* (souvisí totiž se slovem „žár“ a se slovesy „hořeti“, „hřáti“); psali tedy „zerawy“. Písaři pak rukopisu *B* (také musejního; z druhé polovice XV. století) se zdálo celé to místo málo jasné, a proto si je vyložil: místo slova „rzerzawy“ dal podle svého domnění slovo „yalowecz“, slovo „zerawy“ pak připojil až za slovo „dřeva“. K onomu výkladu byl doveden jistě tím, že se jalovcovým dřevem vykuřovaly místnosti a že se zvláště za moru — jak čteme u Matthioliho — nosívaly po ulicích rozpálené větvičky jalovcové. I našel zde čtenář vedle sebe o témž dřevě jednou výraz „jalovec“, po druhé „zerawy“; pochopíme proto, že si Puchmajer, když rukopis četl, poznamenal „zerawy dříví, jalovcové dříví, Wacholderholz“ (tento výpisek otiskl později Jungmann v slovníku). Asi od Puchmajera se dověděl Presl, že se v staré češtině říkalo jalovci také „zerav“. Protože však pro rod Juniperus měl obecně známé jméno „jalovec“, užil Presl tohoto volného jména pro příbuzný rod Thuya, pro nějž dosud českého názvu neměl. S tímto způsobem se u Presla setkáváme častěji: české *žebřice* neznamená jako pol. *żebrzyca,* z něhož je přejato, rod Seseli (sesel), nýbrž velmi podobný rod Libanotis; ruské *maun,* které znamená

kozlík (Valeriana), přejal Presl v podobě *mavuň* na pojmenování blízkého rodu Centranthus; ruského jména *ščavel'* užil v podobě *šťavel* k označení rodu Oxalis, třeba v ruštině znamená šťovík (Rumex); zde to jsou sice rody botanicky sobě dosti vzdálené, ale mají společný znak, kyselou chuť listů.

Preslem se řídí všechny botaniky další: Staňkův Přírodopis 1843 [názvu „thuja" užívá pro africkou Callitris quadrivalvis, u něho zvanou Thuja articulata[3]], Preslův Všeobecný rostlinopis 1846, Jahn-Starý 1865, Klika 1868, Čelakovský 1879, 1887, Rosický 1880 a tak dále. Ojediněle se napodobením vědeckého názvu *Thujopsis* vyskytuje také jméno *zeravník* pro hybu. Teprve v naší době proniká slovo „zerav" z přírodopisů do krásné literatury. Pokud je možno souditi z materiálu Slovníku jazyka českého (lístky se *z* nejsou ještě srovnány a jen zvláštní laskavost kanceláře mi umožnila doklady shledat), máme až r. 1919 u Durycha: „Viděla v koutě hřbitova čilimník, zerav a jalovec" (Na horách 38) a 1920 u Vrby „Ty zeravy způsobují, že celá tato roztodivná hříčka páchne hřbitovem" (Kniha z přírody 240).

Slovo „zerav" má, jak vidět, rodokmen hodně popletený. Ale dnes, po sto dvaceti letech, je to již dávno promlčeno.

Slova středomořského původu.

Jedním z velmi zajímavých themat dnešní jazykovědy je studium pozůstatků po jazycích zvaných středomořskými (středozemními, mediteránními). Indoevropané, kteří pronikli od severu k Středozemnímu moři (Řekové, Thrákové, Illyrové, Italikové, Keltové), našli v zemích k němu přiléhajících rozličné národy. Sídlili zde na př. Iberové (na poloostrově Pyrenejském), Ligurové (v Gallii a horní Italii), Sardové (na Sardinii), Etruskové (od IX. st. př. Kr. v Toskánsku), dále pak na východ národy egejské a maloasijské. Postupně byly tyto národy Indoevropany pohlceny a za jediný zbytek jejich se pokládají Baskové. Jazyka těchto národů neznáme; i etruština, jazyk nejvýznamnějšího a nejlépe známého z nich (máme asi 8500 nápisů etruských, ovšem velmi stručných a jednotvárných), je stále záhadou. Neznáme přesně ani jejich vzájemné vztahy, ani poměr k řečem kavkazským, k sumerštině atd. Na takových zasutých zříceninách se ovšem skvěle daří romantickým představám a fantastickým hypothesám vespolek se vylučujícím. Ale je možné i střízlivé a vážné studium, neboť rozmanitými způsoby se nám uchovala aspoň jednotlivá slova těchto jazyků. Mnohá z nich jsou

[3]) I později se jmenuje Callitris „zerav sandarakový".

roztroušena u antických spisovatelů, bohatě jsou dochována v místním názvosloví středomořských zemí, leccos lze získati i z baskičtiny (třeba průběhem věků valně změněné a vlivy okolních národů prosycené). Nejcennější je však ten materiál, který získáme shledáním mediteránních slov uchovaných v jazycích klasických a v řečech novověkých, zvláště v nářečích italských, španělských a novořeckých. Kdežto jména u antických spisovatelů jsou leckdy nepřesně zapsána a v přepisech zkomolena, kdežto u vlastních jmen poznáváme jen stránku vnější, ne však význam jednotlivých slov, u slov přejatých zjišťujeme i význam i — známe-li hláskový vývoj — jejich původní podobu. Žeň není ovšem nijak zvláště bohatá, neboť se přejímala slova jen několika málo významových skupin. Jsou to především jména týkající se přírody (hlavně rostlinstva, zčásti i živočišstva a terénních částí), vedle toho je i několik jmen oděvních součástek a pod. Je zcela přirozené, že se přejímaly především názvy přírodopisné; příroda středomořská se podstatně lišila od přírody indoevropské pravlasti, a byla zde proto silná potřeba pojmenování nových jevů.

U jmen rostlin poznáváme některé charakteristické přípony středomořských jazyků, ba i některé nářeční rozdíly mezi nimi. Nejznámější je skupina řeckých rostlinných jmen na *-nth-* (-nthos, -nthé), na př.: *terebinthos* (pistacie terebintová, z jejíž pryskyřice se původně vyráběla terebinthina - *terpentin,* dlouho oblíbený jako léčebný prostředek); *hyakinthos - hyacint; minthé,* latinsky *menta* (z toho je naše *máta*); *kalaminthé (Calamintha,* vědecké jméno marulky z čeledi pyskatých); *kolokynthé - kolokvinta,* tykvovitá rostlina Citrullus colocynthis. Podobně máme *-issos* v *kyparissos - cypřiš; narkissos - narcis* atp. V latině máme skupinu rostlinných jmen na *-uc-: eruca, lactuca, festuca, sambucus,* užívaných dnes za vědecké názvy pro křížatou roketu, lociku (slovo *locika* je přejato do slovanských jazyků z latiny), trávu kostřavu a bez (chebdí); dále jsou lat. jména na *-urnum: laburnum, viburnum,* dnes vědecké názvy čilimníku odvislého a kaliny. Podobně nacházíme u latinských jmen, zvláště u jmen ptáků, příponu *-edula: acredula* (tohoto slova se užívalo za název pro mlynaříka), *ficedula* (bylo jménem pěnice), *monedula* (kavka, Coloeus monedula), *querquedula* (čírka modrá, Anas querquedula); dále *nitedula* (plch moskevský, Dyromys nitedula).

Srovnáme-li řecké minthé, kyparissos a kytisos (dnes Cytisus, čilimník) s latinským menta, cupressus a španělským codeso, zjišťujeme, že východní (egejská) nářečí měla *i* proti *e* nářečí západnějších (tyrrhenských).

Stopami středomořských jazyků v dnešních nářečích, hlavně italských, zabývá se italský badatel na tomto poli, Giovanni Alessio, v Archivum romanicum XXV, 1941, 140—183. Ze jmen jím vykládaných nás mohou zajímati tato:

Alka: jméno bílého ptáka, odvozeno ze základu *al-,* bílý.

Apenniny: původně jen severní část horstva dnes tak nazývaného; toto jméno není z keltského **pennos,* špička, horský vrcholek, jak se vykládalo dosud, nýbrž z ibersko-ligurského **penna,* skála, žijícího ve španělském *peña,* skála, útes (Peñas de Europa mezi Oviedem a Santanderem) a v příbuzných slovech portugalských a katalánských. *A-* je předpona.

Carrara: italské město na východ od Janova se slavnými mramorovými lomy; základem je obecné slovo *carraria,* kamenné lomy, odvozené z ligurského *carare,* kámen; to patří k středomořskému základu **kar(r)a,* kámen.

Cer: dub slovenský neboli rakouský, Quercus cerris; latinské *cerrus* je ze středomořského *karro-.*

Kaštan: řecké *kastanon,* armenské *kaskeni* je slovo středomořské, *kasto-,* strom, které nabylo na západě významu „javor" (ligurské *akastos* s předponou *a-* jako v slově Apenniny), na východě významu „kaštan".

Kloaka: stoka, kanál, hlavně římská Cloaca maxima, vedoucí z fora do Tiberu, vybudovaná za Tarquinia Prisca etruskými staviteli; původní podoba toho slova je *clavaca;* odvozeno je od etrusko-ligurského *klava,* ústí řeky a pod.; podoba latinská vznikla pod vlivem starolatinského slovesa *cluere,* čistiti.

Kukla: hlavně součást mnišského oděvu; odtud byly odvozeny další významy; základem je latinské *cuculla, cucullus,* a to pochází ze středomořského *gulla-* se zdvojením první slabiky.

Kuskus: arabský jáhlový pokrm, španělské *alcuzcuz,* francouzské *couscoussou* atd., je v základě slovo berberské a může souviseti se středomořským **kosko-,* zrno, z něhož je i řecké *kokkos,* červené zrno (odtud francouzské košenila).

I jména staro římských, ev. liturgických rouch *palla, pallium, tunica* jsou původu středomořského.

Poučení z islandských osadních jmen.

Islandská osadní jména (je to hlavně asi 8000 jmen dvorců), prozkoumaná Ólafurem Lárussonem, podávají (podle H. Kuhna ve „Forschungen und Fortschritte" XVII, 1941, 282 n.) velmi cenné poučení rázu obecného. Osídlení Islandu, provedené od

konce IX. století v průběhu dvou generací z rozličných krajů Norska, je totiž pamětihodné, ba jedinečné tím, že máme jeho vývoj velmi důkladně popsán v „Landnámabók" z doby kolem r. 1200. Jinde jsme odkázáni skoro jenom na svědectví místních jmen, zde však máme i přímé zprávy historické, takže můžeme obojí svědectví srovnávat a tím zásadně zjistit, jak spolehlivé jsou soudy získané rozborem místních jmen. Výsledek tohoto srovnání je nemilým překvapením pro ty, kdož se domnívají, že místní jména mluví řečí jasnou a nedvojsmyslnou: původ kolonistů bychom ze jmen dvorců nepoznali. V islandských jménech převládá naprosto typ jmen na *-stadir* (s třeným *d*), neobjevující se na blízkých a podobně kolonisovaných ostrovech (na př. Farských) a velmi vzácný v Norsku. Jiné typy v Norsku běžné chybějí buď vůbec, nebo skoro vůbec. — Ale poučení z Islandu jde přes tento negativní závěr. Z důkladných historických zpráv poznáváme, že se místní jména islandská v první době velmi měnila. Původní pojmenování byla skutečně hodně bližší názvům norským než dnešní; ale nezůstala. Z příčin nám neznámých zvítězil typ jmen na *-stadir* a zatlačil jména ostatní, hlavně důležitý typ jmen na *-ból*. Až více než sto let po osídlení se jména celkem ustálila a měnila se pak už jenom pomalu. Že to nebylo dříve, můžeme soudit z toho, že mezi zatlačenými jmény na *-ból* je nejčastější název *Kirkjuból* (Kirchen-), původem jistě křesťanský, a Islanďané byli pokřtěni až kolem r. 1000.

Dostáváme však dvojí poučení další, ne ovšem zcela nové. Staré typy ze středu země vytlačené se udržují na okrajích (jména na *-ból* jsou na krajním východě, západě a na odlehlém severozápadě); jména pak původu osobního nevznikají vždy ze jména zakladatele, nýbrž velmi často až ze jména jeho syna nebo vnuka. To souvisí s původní neustáleností místních jmen. Osada se jmenovala podle majitele jen za jeho života; s novým pánem dostala nové jméno. Ale toto, někdy však až třetí nebo i pozdější jméno se ustaluje, přežívá majetníky, stává se dědičným.

V hlavních rysech platí tyto poznatky ze života místních jmen i o jménech našich.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Český národní zpěvník. Písně české společnosti 19. století. Literárně historicky zpracoval *Bedřich Václavek,* hudebně historicky *Robert Smetana.* Vydal a v úpravě F. Muziky vytiskl 1940 Melantrich v Praze. Stran 445, brož. za 80 K.

Tato publikace — jak udává i její podtitul — obírá se jednou složkou našeho kulturního života v minulém století: společenským zpěvem, t. j. zpěvem české společnosti městské a měšťanské. Zpívaly se především písně lidové, pak písně umělých básníků a skladatelů, písně společenské v užším slova smyslu (městské), skládané ad hoc, a konečně (málo již) písně kramářské. S rozvojem společenského zpěvu se brzy projevuje i potřeba společenských zpěvníků; ty pak vycházejí od r. 1848 nepřetržitě až podnes, ale od r. 1918 se již jeví jejich úpadek. Nejpřednější mezi nimi je Pichlův „Český zpěvník společenský“ z r. 1851.

Pořadatelé naší publikace podávají výbor z repertoáru společenského zpěvu českého; vybrali 190 písní nejrozšířenějších, nejhojněji zpívaných, a tedy typických — písně lidové vyjímajíc. Většina jich vznikla v letech třicátých a čtyřicátých minulého století; v této době byla produkce společenského zpěvu nejživější. O výběru písní nerozhodoval tedy význam autorů a jejich cena estetická, nýbrž jejich oblíbenost. Co se týká jejich ceny literární, slovesné, jsou mezi nimi vrcholy tehdejší české lyriky, ale i písně literárně méněcenné, ba i skoro bezcenné. Vůbec je jisto, že »písně znárodnělé, pouťové a písně tak zvané vlastenecké nemají ani zdaleka tolik estetické a jazykové ceny jako vskutku lidová píseň lyrická, epická, taneční nebo obřadní«.[1])

Z autorů slovesné části písní si odnáší (za svých 22 písní) palmu V. J. Picek, nejúspěšnější básník společenského zpěvu českého. Po něm je klasik „ohlasů“ lidových písní českých F. L. Čelakovský (s 16 písněmi), pak V. Hanka, jenž se u nás první opíral o lidovou píseň, ji překládal a napodoboval (14 písní), F. J. Vacek - Kamenický, básnicky menší druh Čelakovského (12 písní), J. Kr. Chmelenský a J. J. Marek (po 7 písních). Mezi ostatními autory se vyskytují i jiná jména významných básníků a spisovatelů, starších i novějších, ale ojediněle. Přes polovinu čísel výboru (101) jsou písně vlastenecké, více než čtvrtina (54) (milostné) písně lyrické, ostatek pak písně společenské (19), písně zobrazující lidový život a projevující lidovou moudrost a humor (13) a po 1 je tu i romance, balada a píseň dělnická.

Chceme si povšimnouti jazyka těchto písní.[2]) Jak pořadatelé na str. 55 prohlašují, cíl jejich práce je badatelský, vědecký;

---

1) M. Weingart, Český jazyk v přítomnosti 110.

2) U velké většiny písní je to spisovný jazyk český; 15 písní má text slovenský, 3 písně jsou hanácké a v 1 písni jsou ruské vložky (přímá řeč).

proto také reprodukuji text věrně podle původního znění. Nemíníme jej nijak kritisovati; ale bude jistě zajímavé konfrontovati jazyk (zhruba) prvé poloviny 19. století s dnešní normou.[3]) Při tom musíme mít ovšem stále na mysli, že většina odlišností od dnešní normy má svůj důvod v rozmanitých okolnostech zvláštních, jako jsou rýmy, rytmus atd.

Takový právě je důvod mnohých zvláštností tvaroslovných. Ne sice u gen. sg. u potok*u* 100 (101, 139 u potoka), ale 116 u gen. do potok*u* (Čel.: pojď za mnou, dej mi ruku, — nespadneš do potoku); podob. 145 z ocel*a* (rým vnitřní: ten má je z ocela neb žádné docela). Odchylné jsou dále tvary lok. sg. na strom*u* 117 a instr. sk*á*lou 290, pod l*í*pou 123. Neživotná jména mužská mívala dříve v mluvě knižní v nom. pl. častěji konc. *-ové* než dnes[4]): klokočové 87 (rým: klokočové hustí — vítr listím šustí), větérkové 105 (pod zelenou třešní — větérkové spěšní), lupínkové 114, větérkové 121 (s matkou v háji stály — [větérkové] z křoví na mne vály[!]), dnové 139, větérkové 141 (rým: klidně labuť plove — hraví větérkové), sloupové 181 (byli sloupové — kvítí májové), oudové 257 (Jednoho těla oudové — jsme bratři, jsouce synové); i lid. nom. host*i* 174 má svůj důvod v rýmu: Zpěv a radosti — jsou naši hosti. Rým je také asi příčinou odchylného gen. pl. *ruk* 297 (Nepřátel se valí pluk — Čechů blaho do tvých [= Žižkových] ruk), ne však tvaru (od mých) *přátelů* 309; dnes archaistické genitivní tvary na *-ův* (otcův 269, duchův ib., Čechův 308, mnichův 318, rekův 348 m. otců, duchů atd.) bývaly před sto lety zcela běžné. Nespisovný dnes tvar akus. pl. vrchol*e* 350 zavinil opět rým. Archaistický lok. pl. peru*tech* čteme u J. J. Marka 227; Hanka píše 139 v prs*ech,* Šmilovský 233 v prs*ou.* Několik odchylek je i v instr. pl.: 201 s faldama, 157 s radovánky (Sabinův rým: rozžehnej se s radovánky — muž se uklídá za džbánky), 145 křídlama, 206 mezi zděmi (u Jablonského: Kamžkoliv mne v širé zemi — pod nebem i mezi zděmi).

Odchylný adj. tvar hezčejší 101 rovněž zavinil rým (které jste hezčejší — které jste mocnější), stejně jako akus. tvar Šalamounov*ou* 169 (podle slož. deklinace): na kolébku drnovou — píseň Šalamounovou.

Z obecného jazyka se přejímají odchylné, nepřehlasované tvary slovesné: zasměju 121, žiju 152, vypravuju 169, přeju 189, miluju 199, 200, 206, nepiju 201, zasvěcuju 206 — nezrajou 98, zahrajou ib., zahanbujou 105, podřimujou 141, napijou 218,

---

[3]) Srovnání si většinou provede laskavý čtenář sám.

[4]) O. Hujer, Vývoj jazyka č. v Č. vlastiv. III, 56.

bojujou ib., zakryjou 251, potupujou 268, smějou ib. Rým je příčinou nespisovných plur. tvarů chodějí 339, vodějí ib., klaní 204, shání 210 — ne však tvaru zemdlí 353 a kdysi Blahoslavem zaznamenaného tvaru spějí 154 (3. os. pl. slovesa spáti). Archaistické jsou tvary šepcí 268 a zova 229; tvar nezklamáš 211 vnutil do pera rým: tys bratr náš, tys bratr náš, — ty v blahu svém se nezklamáš, tvar uklídá se 157 (muž se uklídá za džbánky) asi vznikl nějakou kontaminací (uklízí + ... dá). Některé imper. tvary jsou vzaty z obecného jazyka: krej 93 (tvar skrej 300 má důvod v rýmu: mé slzy v svoje lůno skrej — a na věky se dobře měj), vem 119, píme 181, připíme 184, 185 (některé z nich má i Dobrovský, na př. pí, píte, krej). Odchylný partic. tvar tisknul 90 se vysvětluje rýmem vnitřním: on ji vinul, líbal, tisknul; tvaru neklesnul 207 však užil Jablonský uvnitř verše mimo rým. Tvarů přepnutý 151 a napnutě 350 užito patrně pro rým: Jizbu sprostou, sklípek klenutý, — pro mléko a soudek přepnutý; Máš ocelové perutě — a v dol jak hledíš napnutě. Tvar bysi (= bys, z by jsi) 315 je ovšem zhola nespisovný.

Odchylné zájmenné tvary v našich písních jsou tytéž, s kterými se setkáváme i v dnešním spisovném jazyce. Nejvíce odchylek je v zájmenech osobních. Velmi často se užívá silnějšího akus. mne a dat. mně místo slabších tvarů mě a mi; jen několik příkladů: síla mne opustila 96, On mne věrně miloval 99, Porodila mne moje matička 271 — až nepřítel ostrou zbraní srdce puklé mně poraní 100, darmo ústka růžovatá zlíbati mně zbraňuješ 113, když mně jedno dáte 339, on jest mně uletěl do lesíka 340. Objeví-li se tvar mně v platnosti akusativu, jako 129 „když mně slzet těší" nebo 139 „k níž mně krásná Vesna zve", je to ovšem chyba. Jako dnes, zrovna tak před sto lety užívali někdy spisovatelé tvaru ho i v akus. muž. jmen neživotných a u jmen středních (m. jej a je): vsadím ho (prut) do zahrádky 114, na stranu ho (prach) dejte 148; nebudu ho (proso) žíti 89, nebudu ho (děvče) míti ib. I s odchylnými tvary předložkovými jako z něj (98, 99) n. naň (když naň [na srdce] málo dbáš 144) setkáváme se dnes často; zato se dnes už vůbec neužívá v prostých pádech tvarů zájm. 3. os. ní (99, 231), ním (113), nima (110) (m. jí, jím, jimi); před sto lety to bývalo dost obvyklé. Nestažených tvarů zájmen můj, tvůj, svůj se užívalo asi stejně jako dnes (mojí rady 116, s mojí milou 129, chci být tvojí 209, svojí krásou 115, láskou svojí 200, vlasti svojí 280, svojí české máti 346), ač se už Blahoslavovi tyto tvary zdály nečeské. Ukazovací zájmeno sama má v jedn. akus. sklonění jmenné; 152 a 182 čteme sam*ou*.

Odchylný (dial.) tvar číslovkový čteme tu jen jediný: 140 dat. dvoum; je ovšem jisto, že se mu mohl Hanka (překládaje Schillera) docela dobře vyhnout.[5])

Méně než tvaroslovných je odchylek syntaktických, a také u většiny jich lze najíti důvod (to neznamená, že i omluvu) ve zvláštnostech básnického jazyka (v rýmu, rytmu atd.). Tak někdy v doplňku, kde dnešní norma užívá adj. jmenného, je tvar složený (na př.: Byltě pěkně ustrojený, učesaný, naškrobený 109) a naopak zase tvar jmenný tam, kde by ho dnešní dobrý autor jistě neužil (od jejích lící, jak byly zarděly, atd. 103). Přivlastňujeme-li určitému jedinci, užíváme příd. jmen přivlastňovacích; náš zpěvník však mívá 2. pád podst. jména: nevěrnost milenky 86, ocel Břetislava 288, Svatopluka hrad 321, Žižky polnice 348, kniha Husa ib. Srovnání vyjádřené superlativem s gen. měrovým (zemi nejkrásnější všech 333) je dnes zastaralé.

Rovněž archaistické je dnes plusquamperfektum: (oheň) již se v něm dávno byl vzňal 83. V užívání sloves jsou některé nepravidelnosti, na př. přechodník místo minulého času (Řka: Kdyby i za Rejnem byla 83, pod. 84), přítomný přechodník slovesa dokonavého m. přechodníku minulého nebo m. přít. přechodníku od slovesa nedokonavého (Aj, tu Jeník vstana volá 126 m. vstav n. vstávaje; ovšem tato oprava porušuje rytmus), přechodník minulý m. přítomného (U potoka hoch si seděv, kvítí u věnec si vil 139 m. sedě).

Často čteme v těchto písních přivlastňovací zájmeno můj, tvůj místo zvratného zájmena svůj, na př.: domov můj hledat mám za mořem 309, od mých přátelů(!) vzdálen žít (musím) ib., ale mé lásky k tobě přestanu želet v hrobě 96, (Já jsem) mé Andulky věrný hoch 192, Přijmi ... tvou dceru do hrobu k sobě 209. Místy se užívá tvaru jich ve významu přivlastňovacím (pak jich sláva bude tvoje 277, pro jich blaho 325, jich činů odkazy 348) a absolutivního relativa jenž (Co jich tu po nás zas bude, jenž hráti a smát se budou 186, získáš chválu všech, jenž svůj národ v lásce mají 277). Neshodné relativum co stává dílem jako lidová náhražka zájmena který, jenž (Mládenci, co světem ... kráčíte 86, s drahými přáteli, co mi zde pomřeli 95, zloději, co do vína vodu lejí 184 a j.) n. i adverbia kde (za vinohrad, co ty husté stromy stojí 205), dílem pak ve smyslu srovnávacím (jako t. zv. čoček) m. spojky jako (co vítězové 106,

---

5) „Co básníkovi dovoleno, týkej se jen odchylek nepodstatných. Skutečná chyba však ani jemu se nepromine; stromy se kácí a dvoumi otepy nesmí nikdo napsat...“ (Jos. Durdík, O pěstování jazyka, v Lindnerově Paedagogiu.)

co stín 108, co med 127, 261, co dítky 171 atd.). Rčení *jíti s sebou* (273) je ovšem dnes stejně nesprávné, jako bylo před sto lety.

Místy se vyskytují vazby nečeské: dativ s předl. *k* u slovesa *přijíti, býti* (Přijde-li [dáreček] k ztracení 97, není k nahražení [!] ib. [obě známé básně Čelakovského Dárek z lásky], Snad by lůžka přichystání pro mužíčka k obstarání mělo býti babičkám? 149, opět z Čelak.); vazba „jeden jazyk mluvíme" 258 podle němč.; neosobní konstrukce Z Prahy dodáno mi lístku 107, bude nám zas zpěvu dáno? 285. Vazba „světa cizinec" (= samotář) 86 je hodně neobvyklá.

Také slovník těchto písní má některé odchylky od spisovného způsobu vyjadřovacího. Čteme tu na př. lidové a nářeční výrazy rozžít 103, jindá 142, teprva 103, 120, drůbeř 150, tož 347, jméno role jako neut. 277, zastar. jesen (= jasan) 89, pěňavý 22, frašně (= šprýmovně, dováditvě) 228, spíl (= žert, hříčka) 139, arch. a bás. okotěšky (= pomněnky) 202, dial. a bás. lůže 151, kniž. a bás. vezdy 261, líčeny 104, vine 136, slouchal 147 (m. komposit nalíčeny, přivine, naslouchal), neobvyklá slova, zpravidla ad hoc utvořená, j. zápol (= zápolení) 351, uzíral (= uviděl) 300, zapoleť (= zaleť) 287, zabodnuv oře 83 (m. simpl. bodnuv), zabodal (?) ib., skrze (= po)[6]) tři dni 86, spustí 126 (m. pustí), cizo - ustně (268). Rým je důvodem neobvyklého, ojedinělého výrazu „v Česku" (= v Čechách) 229: Ohlídněm se po okresku — Neuzříme místa v Česku. Tvar žiť (175) v české básni A. H. Škultétyho je slovakismus, výraz ustraněna 83 je rusismus.

Ve vokalisaci předložek pozorujeme ve větší míře totéž, co ve spisovném jazyce pozdějším i dnešním: někde se vokalisace potlačí (k zpěvu 306, nad mnou 168, nad vše 214, nad všecko 316), ale častěji se vokalisuje nadbytečně (ke vojsku 198, ke druhému 297, ve městech 106, ve kterém 107, ve plesích 171, ze Chrudimi 112, ze růží 198, ode písní 140, nade vojskem 297; ku měsíčku 118, ku ozdobě 206, ku severu 294, ku zdaru 158, ku každému 203, ku kněžně 287). Pravda ovšem je, že důvody rytmické někdy básníka svádějí, aby vokalisace užil odchylně.[7])

Na mnoha místech je porušen rytmus verše, na př.: smutný mládenec — na hlavě věnec 85, večer po třetí — přesmutně

---

6) Palacký píše 1853 Havlíčkovi do Brixenu: „Teprv od nedávna jsem konečně pozdravil se, ale mám ještě i s manželkou zabrati se na Rýn a léčiti se tam hrozny *skrze několik neděl.*" (K. Hikl, Listy z českého probuzení, 145.)

7) Neuškodí, připomeneme-li si tu slova vzácného znalce jazyka V. Ertla: „Spisovný jazyk je soubor forem daných i pro básníky; básníci mohou spisovný jazyk obohacovati, ale ne plichtit." (NŘ. VII, 221.)

pěti ib., z kapličky zvonec — smutný mládenec ib., zvoneček nezněl — Snad pak neumřel 86 (vesměs u K. S. Šnaidra), z celé české země — košíčky ode mne 112, sladinká teče šťáva — jí hořkosti dodává 188 (Erben), časně ráno vstávám — po dvoře běhávám 201.

Jak jsme se už zmínili, pořadatelé prohlašují, že cíl jejich práce je badatelský, vědecký; text se reprodukuje sice věrně, ale „novočeským pravopisem a interpunkcí". Ale úprava mohla být místy (když se nepodržoval pravopis původní) ještě důkladnější.

Nemálo nedopatření zůstalo právě v interpunkci, ač ji pořadatelé upravovali. Zejména scházívá čárka k oddělení vokativu (na př. pojď, pojď dívče ven! 132, jen když tebe pivko mám 182, k Praze tam větérku věj! 287), k oddělení věty vedlejší od hlavní (vše co mám, v obět ti dát 209), k oddělení přístavku (Jaroslav kde světa rek porazil Tatarů vztek 321). Naopak bývá kladena nadbytečně a nesprávně (Jeden ústa obdivuje, druhý chválí oči(,) a třetí se jako holub po mé nožce točí 112; darmo na tom světě širém(,) hledáš jiné vlasti 269; Tážete se, proč své Čechy víc než sebe miluji(,) a proč poslední své vzdechy jim a jim jen věnuji? 295). Na mnoha místech schází apostrof (na př. vyloup 98, vypad ib., nevyrost ib., sed 103, stisk ib., moh ib., klek 105, nedoved 128, sved 135); v slovech kolik's 124, že's ib., jak's ib., zhynul's 319 atd. je zase apostrof zbytečný. Nesprávné je i velké písmeno po dvojtečce, za níž následuje důvod n. vysvětlení (na př. 160, 203).[8])

Zmínili jsme se už výše, citujíce Weingarta, že umělé písně, jaké obsahuje i naše publikace, nemají ani zdaleka takovou jazykovou cenu jako písně lidové. Ale to neznamená, že bychom se, pročítajíce je, v jazyce nevzdělávali a o něm se nepoučovali. I z těchto písní, třeba někde mile starosvětsky naivních, pozná čtenář, že nejen krásně, sladce a měkce, ale i slavně, mocně, ba

[8]) Výboru písní je předeslána delší úvodní studie pořadatelů vztahující se k dějinám českého společenského zpěvu a zpěvníků. Nechceme a ani nemůžeme se jí meritorně zabývati; nemůžeme však zamlčeti, že naprosto nejsme spokojeni s jejím jazykem — působí dojmem chvatu a obsahuje nemálo nesprávností. Uvádíme jich několik na doklad: 3. os. pl. stav*í* (19, 48), souvis*ejí*címu (50), křísení (32), uj*muv*ši se 53 (30 a 36 spr.), k*u* výletům 339, *dotyčný* rok 10, *úzce* souvisí (17) a *úzká* souvislost (42), *v dalším* (43), *jak dalece* jsou závislá na... (54), *neberoucí zřetel* (30), textů bylo značná zásoba (18), byl*a* divadla i koncertní síně nabit*y* obecenstvem (20), katolická *O*mladina (36), milostné *pocity* (?) (46), relat. věta m. parataxe (...je připojen ještě druhý díl písně, opakující text a harmonisovaný pro sbor, který se však neujal 160), mechanické užívání čas. spojky *zatím co* (9, 17, 18, 28, 30, 37, 43, 45, 52, 58), vadná interpunkce a j.

někdy i strašně slovo české zní, jak o tom (261) zpívá Fr. Šír. A nejen číst, i zpívat: „zpěvem k srdci, srdcem k vlasti“. „Dokud český zpěv nezhyne, nezhynou též Čechové“, pěje (229) Jablonský a mladší Šmilovský jeho slova jen nepatrně obměňuje: „národ dotud bude živý, dokud znít mu bude zpěv“ (233).

Aug. Jar. Doležal.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Ve 2.—4. č. XXVII. ročníku *Časopisu pro moderní filologii* pojednává *Josef Janko* o zvukodobých typech začínajících a končících se souhláskou retnou (je to pokračování *Poznámek a příspěvků k českému slovníku etymologickému)*. K typu *baf-* (anebo *paf-*) patří na př. citoslovce *baf,* známé z dětské řeči, a jeho odvozeniny *bafnouti, bafati, bafavý; bafati* znamená v řeči vulgární také „křičeti“, v nářečí domažl. „silně kašlati“ a v podskalštině „jísti“. Obecně známý je též význam nápodoby zvuku vydávaného při kouření (*baf,* citoslovce, *baf,* podst. jm. = vtažení dýmu do úst, vypuštění a vytvoření oblaku z dýmu). V němčině sem patří *baffen* (štěkati; vaditi se) a citoslovce *baf(f),* totožné s *paf(f)* a označující zvuk při vystřelení a pádu. Také úsloví *paff sein* (býti překvapen), známé též z familiární češtiny, náleží do této skupiny. Bohatý v češtině je typus *buf-*. Patří sem stč. *buf(f)a* (žába), nč. citosl. *buf* (napodobení supění lokomotivy), han. jméno psí *bufík* n. *bufina,* dále slova *bufati* (kašlati), *bufal* (kašlavý), *bufy* (velké teplé boty, pak i vysoké boty sportovní), slc. *bufandle* (načechrané vlasy), *bufon* (načechraná sukně, něco jako honzík; je přejato z franc. *bouffant*), přezdívka Přerovanům *bufan* n. *pufan* a konečně *bufák* (hra pěti kaménky, drápky). V němčině má tento typus *(buf-, puf-)* trojí význam: úder, nafouknutí a nějaký vztah k alkoholu. Patří sem asi něm. *der Puff* (půjčka; významové přenesení z rány, kterou bylo slyšet při dělání vrubů sekyrou na označení dluhu), *buffe* (nafouknutí úst nebo tváří), *Puffärmel, Buffjacke* (havířský šat u pasu nafouknutý), *Buffhose* (pumpky), *der Puff* (sedátko nízké, ale kulatě objemné, duté a sloužící k úschově prádla a p.), *er hat einen buf* n. *puf, ein büffel* n. *büfferl* (je podnapilý), *puff* (špatné pivo) a snad *der Buff* (bordel), slovesa *puffen* (das Bier pufft, das Herz pufft- vydávati temný zvuk, tlouci), *büffen* (čechrati, kadeřiti), *büffeln* (namáhavě pracovati; s tím souvisí čes. biflovati), *einen püffeln* (řezati, mlátit koho).

Románské jazyky se omezují na útvary s *b-:* franc. *buffet* (kredenc, původně vypouklá, břichatá schránka na uschování cenných číší), italské *buffo* (šprýmař, také příd. jm. = komický), které má svoje jméno asi od toho, že clowni při komických výstupech nafukují

tváře nebo že se komické výstupy starší doby vyznačovaly bitím, ranami.

Typus *paf-* je zastoupen slc. *pafunec* (hluk, výtržnost), franc. *se paffer* (opíti se) a něm. *paffen* (knallen, bouchnouti). Typus *pif-* poznáváme v českém *piflík* (druh hřebíků), slc. *pifnúť* (udeřiti), čes. *pifka* (zamýšlená rána); *míti na někoho pifku* (ne pivku!) = zlobiti se na někoho, podle něm. eine Pik (Pique) auf jemand haben. Typus *puf-* je zastoupen čes. *pufar* n. *pufarka* (malá krátká pistole).

Další výklady se týkají zvukodobých typů založených na slabikách začínajících retnicí +*l*. Typus *blaf-* je doložen v hojných slovech českých: *blaf* (štěknutí psa) n. *blafnutí* (podřeknutí), *blafy* pl. (žvást, tlach), *blafati* (štěkati; žvastati, tlachati; hltavě jísti), *blafkati* (poštěkávati; žvaniti, hubovati), *blafal* n. *blafoun, blafka, blafna* (žvastal; žrout), mor. *blafoň* (štěkavý pes), mor. *blafúňat* (štěkati), frenšt. *blavonit* (tlachati), frenšt. *blavonit sa* (silně se smáti), *blavkat* (čuměti). Z něm. sem náleží citoslovce *blaff* (třesk, pád) a subst. *Blaffer* n. *Bläffer* (štěkoun n. honicí pes s širokou hubou), z franc. *blaffer* (hlučně zavírati) a *blaffetures* (okenice). Typus *bluf-* je zastoupen jen v jazycích germánských: něm. *bluffen* (rámusiti; naháněti strachu); nejznámější, angl. *bluff* znamená ránu na zastrašení, vyzývavou řeč, hru v karty, při níž se klame tím, že se něco předstírá, uvádění v omyl, záminku, vytáčku; vychloubavé žvanění, příkrý sráz; klapku na oči. Pro mezinárodní slovo *bluf* (chvastavé žvanění) je základem asi význam vychloubavého žvanění.

Typus *bruf-* (benátské *brufolo,* neštovička) je vlastně totéž jako *buf-* se vsunutým *-r-* a s významovým odstínem nabotnalosti. Typy se vsunutým *-l-* nebo *-n-* za samohláskou *(bxlf-, bxnf-)* nejsou v slovanských jazycích vůbec zastoupeny.

Výklad o skupině zvukodobých typů s retnicí na začátku a na konci zakončuje Janko poznámkami obecnými. Ze všech jazyků je zastoupena slovanština nejméně. Účasti slovanských jazyků ubývá směrem na východ. V češtině jsou nejvíce zastoupeny typy *-a-*ové, méně *-i-*ové. Přednost mají typy s *b-* (hlavně typus *baf-*) podobně jako v románštině, ač tam se vedle *baf-* uplatňuje hlavně *buf-*. Germánština má hojně zastoupeny typy *-u-*ové *(buf- puf-, bluf-)*. Přes to, že to, co vyrostlo z těchto typů samostatně, je zakořeněno hlavně v sídlech Keltů, Germánů a starých Italiků, nemůžeme prohlásit tyto útvary za praindoevropské, neboť podle vší pravděpodobnosti prajazyk indoevropský neměl hlásky *f*. S tím také souvisí, že i maďarština, tedy jazyk neindoevropský, má zjevné stopy těchto útvarů (na př. maď. *böff-,* říhnutí, krknutí). Z toho ze všeho soudí Janko, že ani u těchto útvarů nelze odmítat předpoklad substrátu praevropského, alespoň v oblastech jazyků indoevropských. *kvh.*

DROBNOSTI.

BLESKORYCHLÝ — BLESKURYCHLÝ. *Dotaz:* Proč „bleskorychlý" ano, „bleskurychlý" nikoli?

Odpověď: 1. Slovo *„bleskurychlý"* se vytýká už přes padesát let. Kottův Slovník V, 1011 z r. 1887 je cituje z Dagmary a Petrklíčů Sv. Čecha a podotýká: „lépe: bleskorychle". Toto slovo bylo tehdy nové. Podle materiálu Slovníku jazyka českého je první doklad z r. 1873 u Antonie Meli-šové-Körschnerové (jindy píše „bleskorychlý"); potom je už souvislá řada dokladů: 1874 Boh. Havlasa, 1876 Iv. Klicpera, 1878 časopis „Paleček" (A. Čacký), 1880 Herrmann a Arbes, 1883, 1884, 1885 Sv. Čech (ale v dokladech z let 1879, 1880, 1884, 1885, 1886 má Sv. Čech „bleskorychlý"). Jeho užívání vytýká také III. vydání Matičního brusu z r. 1894 (ne vydání starší), Bartošova Nová rukověť 1901, str. 18, Flajšhansův Slovník český 1901 atd.; Naše řeč je odmítala VI, 118; VIII, 224; X, 17; XIV, 224 (delší poznámkou J. Zubatého); XX, 48; XXI, 9, 17. Jeho nesprávnost konstatuje Příruční slovník, Hallerova Rukovět i slovník Vášův-Trávníčkův („nesprávné tvoření, ale ujalo se, hlavně v příslovečné podobě *-le*"). Jako náhrada se místo něho doporučuje *bleskem, jako blesk,* nebo („aspoň") *bleskorychlý.* Toto slovo je starší než „bleskurychlý". U Jungmanna ještě není, ale zaznamenává je J. Franta-Šumavský 1844 slovnikářsky; literární doklady jdou od r. 1849, tedy o čtvrt století než „bleskurychlý": 1849 Sabina, 1856 V. Kl. Klicpera, 1850 Boh. Janda, 1862, 1863 G. Pfleger, 1863 V. Brandl, 1869 Boh. Janda, 1872 J. Neruda (dva doklady), L. Quis atd. Přes výstrahy brusů však vítězí „bleskurychlý". Poměr slovníkových dokladů mezi podobami s *-o-* a *-u-* (bez rozdílu, je-li to adjektivum nebo příslovce) je pro jednotlivá desítiletí mezi 1870 a 1929 tento: 14 : 4; 12 : 8; 6 : 5; 2 : 7; 2 : 4; 1 : 3 (zvláštní zálibu v těchto slovech měl K. M. Čapek-Chod: máme z něho pro dobu 1895—1926 devět dokladů, z toho šest s *-o-*, tři s *-u-*).

2. Obě ta slova jsou nápodobou německého „blitzschnell, mit Blitzesschnelle". Proč se jedno z nich připouští, druhé nikoli?

a) Složenin typu *„bleskorychlý* = rychlý jako blesk" máme v češtině několik, zvláště při jménech barevných odstínů: sněhobílý = bílý jako sníh, hlínožlutý, stříbrolesklý. Ale jsou také jinde: sáhodlouhý, vodorovný. V řeči pak básnické (zvláště starší) jich máme nesčetně: ambrovonný, bleskojasný, hromozvuký, hvězdojasný, krvorudý, křídobílý, lunojasný, lunoskvělý atd. Je zde tedy celá skupina, sice novější, ale již aspoň v jistých mezích vžitá. Proto lze „bleskorychlý" snésti.

b) Naproti tomu je *bleskurychlý* tvořeno zcela libovolně. Složená přídavná jména s prvním (substantivním) členem na *-u* patří vesměs k typu „divuplný", t. j. substantivum je v předmětném genitivu: bleskuplný, boluplný, cituplný, děsuplný; podivuhodný, pozoruhodný, trestuhodný; liduprázdný, úvěruschopný, klidumilovný. Ojediněle je dativ: bohulibý, bohu-

milý (jméno lidumil znamená podle původu „lidu milý“, význam „lid milující“ dostalo podle cizího filantrop). Význam „jako...“ se u těchto adjektiv nikdy nevyskytuje; slovo „bleskurychlý“ je tedy zcela isolováno, a proto je nelze pokládati za správné. *Š.*

DOMEK KLEMENCOVSKO A DVŮR KYSELOVSKO. V severních Čechách se vyskytuje zajímavé pojmenování domů a dvorů, na příklad *Kyselovsko* (dvůr u Turnova) a *Klemencovsko* (domek v Železném Brodě). Jsou to jména odvozená příponou *-sko* od jmen osob, které měly zvláštní vztah k oněm budovám. Justin V. Prášek praví (v Dějinách města Turnova nad Jizerou, str. 173, poznámka), že dvůr Kyselovsko, vzniklý na konci třicetileté války z bývalých selských majetků, byl nazván po současném hraběcím úředníku, rytíři Jiříkovi Kyselovském. Stejně vznikly tehdy i sousední dvory s podobnými jmény: Hořensko a Valdštejnsko. (Na mapě ze semilského Glossova knihkupectví však čteme Kyselov místo Kyselovsko.) Lze tedy soudit, že domek Klemencovsko dostal své jméno podle majitele. Tu myslím na příjmení Klemenec nebo na nějaké jméno podobné; v pražském adresáři (1938) bylo uvedeno šest nositelů jména Klemenc (jedna Klemencová), po jednom nositelé jména Klements, Klementz (také Klementzová) a Klemenz. Dovoluji si zde ještě jednu domněnku: tvar s příponou *-sko* v takovém pojmenování budov vyjadřuje asi nějaký podobný vztah jako přídavné jméno s příponou *-ský* ve výrazech smrčkovský dům, trčkovské panství.

Zdá se, že je to útvar starobylý; taková pojmenování se snad tají v některých místních jménech s příponou *-sko,* na příklad ve jménech vsí Jirsko, Kojecko (od Jiří, Kojata) a p. *Josef Beneš.*

HARFISTKA. V Nár. politice 25. XII. 1940 byla zpráva: „Umělkyně připravuje knihu O rukou harfistky se stanoviska umělce a lékaře“. Podst. jm. *harfistka* a příslušné mužské *harfista* je nové. Jungmann má podst. jm. *harfeník* (kdo na harfu hraje) a *harfář* (kdo harfy dělá neb prodává; = harfeník). PS. klade jméno *harfář* na roveň *harfeníku* (příklad svědčí pro význam hudebníka) a označuje je za zastaralé; také zastaralé slovo *harfnéř* vysvětluje jménem *harfeník,* jež obyčejně znamená potulného hudebníka hrajícího na harfu. Podle PS. dnes máme pro umělce hrajícího na harfu toliko název *harfenista* (*harfenistka*), vzniklý rozšířením kmene a příponou *-ista* (*-istka*). Zaváděti vedle jména *harfenista* další název *harfista* (*harfistka*) není žádný pokrok, zlepšení, ani obohacení slovníku o nový odstín významový. Je tu opět cizí přípona, spojená s nerozšířeným kmenem, obdoba cizího slova Harfist. *Jaroslav Přikryl.*

PŘÍSLOVÍ, POŘEKADLA A RČENÍ NA ROKYCANSKU. Autorem článku v předešlém sešitě NŘ. (XXV, 253 n.) je Josef Königsmark.

Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. — Tiskly Graf. závody Pour a spol. v Praze I, Waldhauserova 17.

Rejstřík k XXV. ročníku Naší řeči.

Sestavil Stanislav Petíra.

Slova a rčení chybná jsou vytištěna písmem p r o l o ž e n ý m. *Zkratky:* ak. = akusativ, 4. pád; dial. = dialekticky; etymol. = etymologie; fem. = femininum, rod ženský; gen. = genitiv, 2. pád; instr. = instrumentál, 7. pád; kn. = knižní, knižně; l. = lépe; lék. = lékařsky; lid. = lidově; litomyš. = litomyšlsky; lok. = lokál, 6. pád; m. = místo; mask. = maskulinum, rod mužský; míst. = místní; mor. = moravsky; mysl. = myslivecky; n. = následující, nebo; neskl. = nesklonný; nepsr. = nesprávně; neut. = neutrum, rod střední; nezv. = nezvyklé; neživ. = neživotný; nom. = nominativ, 1. pád; odvoz. = odvozeniny; ojedin. = ojediněle; pl. = plurál, číslo množné; pod. = podobně; podřip. = podřipsky; pomn. = podstatné jméno pomnožné; předl. = předložka; příp. = přípona; přísl. = příslovce; pův. = původně; rostl. = rostlinopis; říd. = řídký, řídce; řidč. = řidčeji; sg. = singulár, číslo jednotné; slc. = slovensky; sp. = spojka; spis. = spisovně; spr. = správně; stč. = staročesky; stud. = v řeči studentské; v. = viz; vysl. = vyslov; zájm. = zájmeno; zastar. = zastaralé; zdrobn. = zdrobnělé; zpr. = zpravidla; zř. = zřídka; žel. = železničářsky.

A

abstraktní vyjadřování; rozmanité opisy místo sloves (o tom činí se sdělení, spr. sděluji, sdělujeme vám to, a pod.) 99 n.

aby, sp.; a b y s s e, spr. aby ses 56

ačli, sp. 197

alka, etymol. 281

amrhele, etymol. 87; lid. merunka 88

ani - ani ve větě záporné 95 n.; ani, nespr. i ve větě záporné 247

aniž by, sp., chybné užívání (a n i ž b y knížka předložiti se m u s e l a, spr. aniž se musí) 5; aniž, aniž by, vazby 194 n., aniž (by) n ě k d o, n i k d o, spr. kdo 195

Apeniny, etymol. 280

apostrof v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 288

Arbes 32

-ář, -ař (-éř, -íř, -ýř, -er, -ar), příp. 14 n.

a ť j a k k o l i moderní, spr. jakkoli moderní, ať sebe modernější 183

automobil, etymol. 46, 47 n.

a ž n a d a l š í, nespr. 154

B

bafati a pod., etymol. 289

bak, baka, slc., etymol. 242

baklažán 67

b a n k o ž i v n o s t, spr. bankovní dům 34

barák, etymol. 244

bažír, dial. = nečas 255

becál, dial. = beran 254

Bečva, etymol. 90

bedly 32

bekaný, etymol. 242

Benátky, etymol. 90, 91 n.; benátky, významy 91

bez, etymol. 206 n.

b e z t o h o, a b y, sp., spr. aniž a pod. 94 n.; beztoho, přísl. 94

bezúhonný 220

biflovati, etymol. 289

biliár, etymol. 90

blafati a pod., etymol. 290

b l e s k u r y c h l ý, l. blesko- 291 n.

bluf, etymol. 290

borzalino (v jazyku „potápek“) 32
bouda, stud. = škola 54
bourati, etymol. 13
Boží, boží, božský 222
brouzdati, etymol. 13
brzlík (stč. brzicě), etymol. 26
břímě, se svým bříměm, spr. břemenem 64
budžet, etymol. 112
buffa, stč., etymol. 289
burian, etymol. 177, 178
buřan, buřeň atd. 178
byť, sp., chybné kladení 94, vazby 195 n.
býti; zdály se být nálezkem, spr. zdály se nálezkem 24; neosobní vazby s budiž (od vymáhání budiž upuštěno, l. upusťte n. nevymáhejte) 150 n. a jest v jazyce úředním (jest zaříditi, l. zařiďte, je třeba, je nutno zařídit a pod.) 151 n.

C

cahoť, dial. = nečas 255
Carrara, etymol. 280
-ce, příp. (správce) 63; v. -ec
Cee, Ceea, s Ceem 189
cer (dub), etymol. 281
cesta; mluviti s cesty, jíti z cesty, vrátiti se z cest 58; poslal se svatební cesty, spr. ze 94
cestou; písemnou c., spr. písemně a pod. 160 n.
cizí slova; v lékařském písemnictví (namnoze zbytečná) 234 n.; v češtině a jich překládání a pravopis 27 n.; s kv-, qu- (kvadrienium a pod.) 10; skloňování (u Rabelais, spr. u Rabelaise) 24
cizomluvy (latinismy a pod.) v češtině 3 n.
co, co nezletilý, spr. jako 5
cykloida (s c-) 42
cynik, kynik a odvoz. 42 n.

Č

čárka; v Pujmanově „Zhudebněné mateřštině“ 22, v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 288
časování sloves kulatěti se 8, kvákati, kvasiti (se) 10, kvokati 11, lačněti, lačniti 43, lakoměti, lakomiti, lakotiti, lámati 44, lapati, lapěti, láti 45, léceti 46, lháti 109, lízati 176, lomoziti, louditi 239, loupati 240; sloves typu tru, trou i třu, třou 134; nahražen, spr. nahrazen 219, křísený, spr. -šený 288[8], rdousený, spr. rdoušený, ujmuvší se, spr. ujavší 288[8], spětí, nespr. spjetí, souvisící, nespr. -ející 288[8], stavějí, nespr. staví 288[8], vracejí, nespr. vrací 185; přechodník minulý u vzoru tisknouti má vždy tvary s -nu- (chňapnuv, doběhnuv, kleknuv atd., zastar. klek a pod.) 135; časování v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 284 n.
čemejřiti se a pod., etymol. 203
Čertův kopec, kámen a pod., etymol. 246 n.
či a nebo 94, 184
činčila, etymol. 245
čiřikati i kyrykati a pod. 43
číslovky; druhové m. základních (dvoje vrata, desatery hodiny) 95; od 6ti let, spr. od 6 let 158; dvacet jeden a pod., l. jedenadvacet 158
čítati; variace čítá veršů, spr. má, obsahuje 24
čmýř, etymol. 202 n.

D

Daleký východ, spr. Daleký Východ 94
dálnice 28
dáti si líbit, spr. libovati si, dovoliti, strpěti; to si dám líbit, spr. to se mi líbí, to je dobré 110
debitovati 3, 36
den, lok. v jednom dni, v jednom dnu, ale ve dne 58 n.
deska, desk i desek 223; etymol. 29
docíliti, spr. dosáhnouti, dojíti 24, 184
dokonce a do konce 62
Domašice, -šičky, etymol. 12
Domaž(i)lice a Tugošč, etymol. 11 n.
dopisnice, poněkud zastar. korespondenční lístek 175
doplněk; přídavná jména určitá a neurčitá 53, 286, nespr. určité m. ne-

určitého (je schopný, spr. schopen) 183; tys ještě mladý (m. mlád) a nemoudrý, všecek unaven, ale: celý unavený (harmonie tvarů) 190; chybně v instr. m. v nom. (je upřímným, spr. -ý) 64; volně připojený (nespojitý) (výjev Balaamův, dobře vystižen, by vydal . .) 22

dotyčný = styčný, dotykový; jinak spr. dotčený, jmenovaný a pod. 154, 288[s]

drby, stud. = klepy 54

druh; práce všeho druhu, spr. všech druhů 24

dřístat, dřístá, dříšče; dřístačka, lid. 60, 61

důsledek; v důsledku, důsledkem čeho, l. celou větou (protože..) 101 n.

dýměj, etymol. 242 n.

džin, etymol. 95

E

-ec, příp. 63; skloňování jmen, jež mají před -ec skupinu souhlásek (zubokřídlec, mudřec, Sedlec, tkadlec a pod.) 191 n; — viz -ce

essay, mask., nespr. fem. 184

etymologie slov alka 281, amrhele 87, Apeniny 280, automobil 46, 47 n., bafati a pod. 289, bak, baka, slc. 242, barák 244, Bečva 90, bekaný 242, Benátky 90, 91 n., bez 206 n., biflovati 289, biliár 90, blafati, bluf 290, bourati, brouzdati 13, brzlík (stč. brzicě) 26, budžet 112, buffa, stč. 289, burian 177, 178, Carrara 280, cer 281, čemejřiti se a pod. 203, Čertův kopec, kámen a pod. 246 n., činčila 245, čmýr 202 n., deska 29, Domašice 12, Domaž(i)lice a Tugošč 11 n., dýměj 242 n., džin 95, feudum 112 n., fext, fest 125 n., 126*, fiskus 112 n., fuflík 202, gajsať, mor. 26, gin 95, gric, gryc 26, hajdy, hajdalák 25 n., harlekýn 48, Hážovka 90, hemzati 203, hmýr, slc. 203, 204, hmyz, stč. hmyzěti 203, 204, horký, slc. 14, hormon 244 n., hošťák, hušťák 14, húžvať 202[4], hyacint 280, chamr(a)dí, slc. chabrd 199, 205 n., chebdí a pod. 206 n., chmer(ek) 204, 204[10], chmour 204, 204[11], chmýr 199, 202 n., chomáč 199 n., chotár 14, chrchvať, slc. 202, chublat se, chub(o)lit se, dial. 200[2], chuchel 202, chuchval 199, 201 n., chumáč 199 n., chumel 199, 199 n., chumeliti se 200[1], chundel 199, 200 n., ještěr (aščer) 12, kakati 242, Kalifornie 113 n., kaštan 281, kejše, dial. 180 ,kepiti se 253, kloaka 281, koniklec 192*, koudel 201, krkvať, slc. 202, kudliť sa, mor., slc. 200[1], 201, kudr(n)a, kudoliť se, mor. 201, kukla 281, Kulihrášek, kulihrášek 246, kundel 200 n., kuskus 281, kutolisko, kva-, mor. 201, Labe 48 n., laská kost 176, 177, lektvar 83, locika 280, lokomobila 47, lokomotiva 46 n., mandel 114, máta 280, meruna 88, meruňka 86 n., moula, mouliti 13, mour 204[11], náv(a), stč. 177, návní (navská) kost 176 n., nutrie, ocelot, onza 245, opice = opilost 56, pafunec, slc. 290, pifku míti 290, pochroumati 13, praecocia 87, 88 n., překotipole 177, 178, rdesno 115 n., rousati se 13 n., strop 243, Střítež 181 n., šater 177, 178, terpentýn 280, thuje 277 n., Tugošč a Domaž(i)lice 11 n., Vihorlát 178 n., vitamin 244, 245, vzácný 15, zebra 245, zerav 277, 278 n., žmoulati 244, 245; populární výklady etymologické 90 n.; slova původu středomořského 279 n.; místní jména islandská 281 n.; zvukodobé typy baf- 289 n.

exkulpovati 124

-ež, příp. 181

F

fajks, feks 126

feudum, etymol. 112 n.

fext, fest, etymol. 125 n., 126*

fiskus, etymol. 112 n.

forma, gen. pl. forem 223

fotopotřeby 34

freska, fresk i fresek 223

fuflík, dial., etymol. 202

G

gajsať, gajsnúť, mor., etymol. 26

genitiv; při komparativu, vlivem ruštiny 69; genitiv ve spojeních, jako

běs žháře = běsnící žhář n. žhář běs, nespr. u jmen označujících představy osobní 80 n.; genitiv vysvětlovací (trest smrti a pod.) 81; genitiv přivlastňovací (div kuchařského umění a pod.) 82
gin, vysl. džin 95; etymol. 95
gric, gryc, etymol. 26
guinea, vysl. gvinea, giny, skloňování 57 n.
gympl, stud. 54

H

hadové kořenie, stč. 115
hajdy, hajdalák, etymol. 25 n.
harf(en)ista, -tka 292
harlekýn, etymol. 48
harmonie tvarů; nemajíc na světě nikoho a ničeho (m. nic), tys ještě mladý (m. mlád) a nemoudrý, všecek unaven, ale celí unavení 190
havel, havrda (v jazyku „potápek") 32
Hážovka, etymol. 90
hemzati, etymol. 203
hladina cukru a pod., lék., l. množství 237 n.
hlasa (Klaret) 38
hláska 38, 39—40, 41, 42
hmýr, slc., etymol. 203, 204
hmyz, stč. hmyzěti, etymol. 203, 204
holubička, dělat holubičku, mysl. 78; holubinný, říd. 170, 172
hon a lov 77, 80
horký, slc., etymol. 14
hormon, etymol. 244 n.
hošťák, hušťák, etymol. 14
Hrášek, příjmení 32
hrátky, dial. = táčky 256
hřiště 252
humór, litomyš. 16
húžvať, etymol. 202[4]
hyacint, etymol. 280
hýdek, dial. 255

CH

chalovat, dial. = jísti 256
chamr(a)dí, slc. chabrd, etymol. 199, 205 n.
chebdí, a pod., etymol. 206 n.
chmer(ek), etymol. 204, 204[10]
chmour, etymol. 204, 204[11]
chmýr, etymol. 199, 202 n.
chodit po pile, litomyš. 15
chomáč, etymol. 199 n.
chomolý, dial. = komolý 199
chotár, etymol. 14
chot(ě)-, ve vlastních jménech osobních i místních (Chotěboř a pod.) 116 n.
chrchvať, slc., etymol. 202
chublat se, chub(o)lit se, dial. 200[2]
chuchel, etymol. 202
chuchval, etymol. 199, 201 n.
chumáč, etymol. 199 n.
chumel, etymol. 199, 199 n.
chumeliti se; jako by se nechumelilo 200[1]
chundel, etymol. 199, 200 n.
chvísatčka, chvístati 59, 60, 61

I

i, ve větě záporné ani 247
-ina, příp. 175
individuum, instr. pl. individui 58
injekce, lék. 237
instrumentál, doplňkový, chybně m. nominativu (je upřímným, spr. upřímný) 64; přirovnávací (Chlapec se ztrácel hráškem), vlivem ruštiny 69

J

já, zájm.; uvítal mne, spr. mě 185
jak - tak, ve větě záporné místo toho ani - ani 95 n.
jak dalece 288[8]
jako by 24; jakoby a jako by 53
jazyk český; jména ptáků u Klareta 16 n.; „Zhudebněná mateřština" Ferdin. Pujmana 17 n.; „Bezručův hlas" o poměru Bezruče k čes. jaz. a k lid. písni 118 n., 182 n.; „Jazyková norma a jazyková kultura" Václ. Poláka 215 n., 247 n., Básnické vyjadřování Jana Kollára 257 n., jazyk „Českého národního zpěvníku" (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 282n.; chatrná čeština „Českého filatelisty" (45_4) 124; Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého 7 n., 42 n., 82 n., 108 n., 174 n., 238 n., „Zlaté klasy ze sklizně letošní i minulých" 208 n., 225 n., 269 n.; čeština hospodářská 1 n.,

33 n., řeč divadelní 56 n., jazyk ve filmu 219, v rozhlase 221, češť. novinářská 63 n., o čes. řeči básn. 57, češť. úřední 97 n., 150 n, 193 n., mluva myslivecká 69 n., slang studentský (bouda, matykář a pod.) 54, jazyk pražských „potápek" 32; sloh biblický 28, obchodních dopisů 185 n., osobitost čes. slohu 187; mluva plynná 213 n.; výrazy pro opilost a opilství 55 n.; slovník Litomyšlska 15 n., podkrkonoš. nářečí v románě „Přišel z hor" Jana Weisse 233, přísloví, pořekadla a rčení na Rokycansku 253 n.; ruské vlivy na češtinu 65 n.; cizomluvy 3 n., překládání cizích slov 27 n., překlad latinských slov na -bilis 219 n.; oči u J. Zeyera 102 n., 163 n.; o>ou (rositi, rousati a pod.) 13, slova s počátečním ch- (chumel, chomáč a pod.) 198 n.; frekvence písmen v češtině 251 n.; v. názvosloví, pravopis, slovník

jenž, zájm.; bez n ě j ž, spr. něhož 157; jichž a jejichž 24, 157, 185; jenž a který 156 n., chybně m. zájmena ukazovacího a pod. 157, 183; v. on

jest s infinitivem, v slohu úředním, l. je třeba, je nutno nebo rozkaz. způsob a pod. (jest zaříditi, l. je třeba, je nutno zařídit, zařiďte a pod.) 151 n.

j e s t l i ž e, sp., v závislé otázce spr. zda(li) 196

ještěr (aščer), etymol. 12

J i h o č e s k o, spr. jižní Čechy 126 n.

jihozemsko, říd. 127

jména vlastní; skloňování vlastních jmen cizích (u R a b e l a i s, spr. u Rabelaise n. -sa) 24; příjmení Arbes, Hrášek, Rosa, Růže 32; česká jména vlastní (osobní i místní) z kmene chot(ě)- 116 n.; křestní jména a příjmení v „Dějinách bývalého královského města Vodňan" od dra V. Mosteckého 122; místní jména islandská 281 n.; místní jména na -sko 126, 292

K

k; k u ujasnění spr. k 158 n.; ku spr. jen: ku podivu, ku pomoci, ku Praze, kupředu, ku příkladu 159

kadidelnice, nespr. -t e l n- 24

kaguár 8

kajka 67

kakati, etymol. 242

Kalifornie, etymol. 113 n.

kalifornský, -forniánský, -forenský 113[1]

kalka, dial. = mrtvola 255

kapři, kaproviny a pod., dial. 189

karta, gen. pl. karet 223

kaštan, etymol. 281

kdežto, sp., a zatím co 197 n.

k d y b y s i, spr. kdybys 219

kejše, dial., etymol. 180

keldo! dial. 256

kepiti se, dial., etymol. 253

kitaj, zastar. kytaj 43

kláda, klasa, stud. = třída 54

kloaka, etymol. 281

kokarda, nespr. k u k a r d a 8

komínek, dělat komínek, mysl. 78

komparativ, s genitivem (vlivem ruštiny) 69; l e h k ý, l e h č í, ř i d č. l e h č e j š í 82; komparativy typu b l í ž e j i, spr. blíže 194; přídavných jmen na -ký (sladší, sladčeji, lehčí, lehčeji atd.) 222 n.

kompóna, stud. 54

kondicionál, přítomný někdy chybně m. minulého 182

konfrontovati 124, 125

koniklec, koniklece, pův. poniklec, poniklce, etymol. 192

korespondenční lístek, poněkud zastar. 175

korouhvička, dělat k-u, mysl. 78

koudel, etymol. 201

kožkář, řidč. kůžkař 10

krasověda = estetika 28

kreditovati 36

kristiánky 32

krkvať, slc., etymol. 202

kruchta, krucht i kruchet 223

k ř í s e n í, spr. křísení 288[8]

který a jenž 156 n., chybně m. zájmena ukazovacího a pod. 157, 183

ku, předl., v. k

kubik, kubík, lid., kubický, ojedin. kubikový 7

kubus, gen. kubusu 7

kudliť sa, mor., slc., etymol. 200[1], 201

kudolit se, mor., etymol. 201

kudra, kudrna, etymol. 201
kufrař a kufrář 7 n.
kuchyně i kuchyň 8
kujon i kujón 8
kukerú, kukrú, kukuruhú, ale kurů (s ů) 8
kukla, gen. kukly; kukle, gen. kukle, význam 8; etymol. 281
kuks, gen. kuksu; zastar. kukus 8
kůl, kolu, častěj. kůlu; kůlový, kolový 8
kulatěti se, 3. pl. -ějí 8
kulér i couleur 8
kulhati, říd. a zastar. kulhati se 8
kuli, kuliho, pl. kuliové n. neskl. 8
kulice 8
Kulihrášek, kulihrášek, etymol. 246
kulinární, -árský, -ářský, zastar. -árický 8
kulobrokovnice, l. obojetnice 8 n.
kult, řidč. kultus, gen. -ltu 9
kumulus, gen. -lu 9
kůň; sednouti na kůň, zastar. 9
kundel, kundol, etymol. 200 n.
Kuní potok (u Vodňan) 121
kupa, kupička, řidč. -ečka 9
kupčiti čím, s čím, v čem 9
kupírovati 9
kuposloha = cumulostratus 9
kupředu, zř. k(e)předu 8
kůra, říd. kora, korou; kůrou, kor; korový, kůrový 9
kurare, neut., neskl. (jen instr. -em) 9
kurděj, pomn. kurděje, mask. i fem. 9
kurent(ka) 9
kurie 9
kurtisána, vysl. -z- 9
kus, gen. kusu, kusa 9, 58 n.
kuskus, etymol. 281
kustos, gen. -oda, zastar. -osa; kusbodka, -ska a pod. 9
kutolisko, kva-, mor., etymol. 201
kuvert, gen. -u; vysl. kuvér n. -ert 9
kůže, koží i -ů- atd. 9
kužel, -e, říd. -u 9
kv- v cizích slovech za pův. qu- 10
kvak(ot) i kvák(ot) 10
kvaker, vyd. kvejkr 10
kvale, vysl. -á- 10
kvantita; kubik i kubík 7, kufrař i -ář 7 n., kujon i -ón 8, kůže, koží i kůží atd. 9, kůžkař i kožkař, kvak(ot) i kvá-, kvikati i kví- 10, kyrysek i kyrýsek, kysnouti, kýs-, kývač, labiála atd. 43, lákadlo, lákač 44, lapálie, látař i lat- 45, leč i léč, léčitel 46, léhati, ale lehávati 111, lemovka i lemůvka 83, Lena i Léna 84, lézati, ale lezavý 108, ležerní i ležér-, lhota a lhůta 109, ličidlo a líč.- 110, lícha a licha, lichotka i lichůtka, lilipután, ale liliputanismus 111, lípa, lipka, lípečka 174, lísk, ale lískati i liskati 174 n., lišeň i li-, lišta, lištka, litice i lí- 175, líz (citoslovce), liz, lizu, liza i líza, lkání 176, lokálie 238, los, louh, luh, loupač, loupadlo 239, loutnař i -nář, loužidlo 240, lupanar, lvíčátko 241, prosvitovati, ale svítávati 224, scénář, nespr. s c é n a ř, slovnikář, nespr. - í k -, stíhati, nespr. s t i h -, svítáníčko, nespr. s v i t - 24, svítávati, nespr. s v i t - 224, svitidlo 249, 249*, umisťovati, nespr. u m í s ť -, vyskýtati, nespr. v y s k y t - 24, zvířátko 187 n., 249, 252, žiro, nespr. ž í r o 127; přípona -on, ale -ónek 8; přídavná jména, jako pořádací, přesýpací, nespr. p o ř a d a c í, p ř e s y p a c í 24; slova na -ec mají obyčejně kmenovou samohlásku krátkou (lovec, kupec atd.), kdežto slova na -ce dlouhou (správce, soudce atd.) 63
kvardián(ský) i guar- 10
kvartet(o); -tetko i -týtko 10
kvasie, kvasiový 10
kvasiti (se) 10
kvaš, vysl. gvaš; gouache i guache 10
kvašební, kvašebný 10
kvašěnín, nespr. k v a s a n 10
kvedlati, zastar., dial. -rla- 10
květní i květný 10
kvikati, kvíkati, -kám i -ču, -kaje, -kej 10
kvíleti, kvíliti, vazby 10
kvinde, neut., neskl., instr. též -em 11
kvintet(o); kvintsextakord, zastar. kvintsextový a. 11
kvítek, kvítko 11
kvokati, kvokám 11
kvůli 42
ký, zájm. 14

kyanid (jen s k-) 42
kýbl, lid., gen. -u, -e 42
kyčel, mask., fem.; kyčle, fem., říd. 42
Kyklop(s), gen. -pa; ale jen kyklop, -a; kyklopický i kyklopský 42
Kymer, -mra, -mrové 43
Kyrie, neut. neskl. 43
kyrilice i c-; zř. kyrilika, c- 13
kyrysek i kyrýsek 43
kysnouti, říd. kýs- 43
kývač (s -ý-) 43
kýžený 43

L

Labe, etymol. 48 n.
labiála, labiodentála, labiovelára 43
laboratoř, zastar. laboratorium 43
labourismus, vysl. lejbryzmus 43
labradorit i labrador 43
lačněti, lačnějí, i lačniti, -ční 43
lačný čeho, nač, po čem, lačnost čeho 43
lady, vysl. lejdy, zpr. neskl. 43
lajdati (se) 44
láj(e), laj, významy 43 n.
lákač, lákadlo, la- 44
lakoměti i lakomiti 44
lakonický a pod., vysl. lakón- 44
lakotiti, lakocení 44
lakotný čeho i po čem 44
lakuna, řidč. lacuna 44
lalok, -u, řidč. -och, říd. -ouch; laloček, lalůček, řidč. lalošek, taloušek a pod. 44
lámati, lámu (zř. -ám), lámej, novějš. lam, lámaje; lámati hůl na čím 44
lambrekýn 44
landauer i landaur 44
lankrabě, lankrabí, gen. -í, -ího; říd. landhrabě, landkrabě, lantkrabě, landhrabí, landkrabí, lantkrabí 44 n.
lapálie 45
lapati, lapám, říd. lapu 45
lapěti, 3. pl. lapí 45
lapis lazuli, gen. lapisu l.; i lapislazuli, neskl.; lapislazulový, lapislazurový 45
lartpourlartismus, vysl. lárpúrlartyzmus 45
larva, larev i larv 223
láry fáry, lári fári 45
larynx, -ngu 45
laská kost, etymol. 176, 177
laskati (se), dial. láskati 45
lať, pl. nom. ak. latě, říd. -ti 45
lata ‚záplata', řidč. láta 45
látati, látař i la-; látačka 45
láti, laji, -í i laju, -ou 45
latifundia, -ií (neut.), latifundie, ií (fem.) 45
lávka, lávčička, řidč. lavička; dial. lávečka, lavečka 45
lawn-tennis a pod. 45
laxans, neskl.; pl. laxantia, -ií 45
leb, fem., gen. l(e)bi, i mask. leb, l(e)bu 45 n.
léceti, lí-, -ejí, zastar. 46
leckdo, leckde atd., i leckdos atd. 46
leč, léč, gen. -e, zastar. -i 46
léčitel a pod. (s -é-) 46
ledabylo, ledabylý 179
ledakdos a pod., i ledaskdo 46
ledaže, ledva že i ledvaže 46
lehávati, zastar. lé- 111
lehce i lehko 83
lehkomyslný, -vážný 82
lehký, lehčí, řidč. -čejší 82
lehnouti; kabát dobře lehne, spr. padne a pod. 83
lechtati, řidč. lektati 83
lei, neskl. 83
leich, vysl. lejch 83
leitmotiv, vysl. lajtmotýv 83
lektura, vysl. lektýra 83
lektvar, řidč. lekvar ‚lektvař, etymol. 83
lemma, fem., gen. lemmy; lemmatický 83
lemovka i lemůvka 83
len, gen. l(e)nu, lenař, lnář atd. 84
Lena i Léna 84
leninista, pl. -é; leninovec 84
lenní, říd. lenný; lenník (se dvěma -n-); lénský; lénství, ojedin. 84
lentišek i lentyšek 84
Lény, Leni, Léninka 84
lenzin i lencín, -u 84
Leon, -ona; Lev, Leoš 84
Leopolda n. Leopoldina 84
lepavý, lepký, říd., lepkati, říd. 84
lepiti, říd. = l. se 84
lepokrása, lepotvar, lepomluv 84

lesena, lezéna, lisena 85
lesknouti (bez se), zastar. 85
lesopolitika 85
lesopolní, lesostep a pod. 85
lest, lsti, lstem, lstech i lstích, lstmi; lstný, lestný 85
lešeňový 85
létací, lítací, létavec a pod. 85
letadlo, letadélko 85
lethargie 85
letiště, letištní (s -t-) 85
letnice, poněkud zastar. 85
letohrad, letokruh 85
letorost, -u, zastar. -i 85
letoun 59
leukaemie, leukorrhoea, vysl. -réa 85
leukosloučenina 85
Levanta, -y, řidč. -nt, -ntu 85 n.
levantský i -tinský; Levantinec 86
levita, pl. -é; řidč. levit, -a 86
levkoje, gen. -e 86
levobočný, říd. -ční 86
levobřežní i -ný 86
lewisit, vysl. lúisit 86
lexikon, neut., gen. -ka; mask., gen. -konu; lexikonový, lexikový 86
Leyden i Leiden; leydenka 83
lézati, lézávati, lezavý, lezavost 108
léze, gen. -e, lék. 108
lež, lži, lžím, lžích, lžemi 108 n.
ležérní i ležerní 109
leží mi něco, spr. líbí se mi a pod. 109
lháti, lžu, lžou, lha, lhouc ,zastar. lhu 109
lhostejný, mluví-li se o lidech; nespr. lhostejné věci, spr. bezvýznamné; to je lhostejné, spr. jedno 109, 196
lhota a lhůta, lhůtní, lhůtový 109
li; ačli, čili, neboli, nežli, jestliže, pakliže, zdali, bez spojov. čárky 24, 196, 247, 249
liaison, význam a skloňov. 109
liana i lian 109
líbánky, -nek, řidč. -nků 109
libeček, zř. lobeček 238
líbiti; nechati, dáti si líbit, spr. libovati si, dovoliti, strpěti; to si dám líbit, spr. to se mi líbí, to je dobré 110
libo-, libovůle, libosad a pod. 110
líce, -e, neut. i líc(e), fem. 110
líceň, spr. líčení 110
licence, dial. licenc 110
lícní, zastar. -ný 110
ličidlo, v kosmetice, líčidlo, nástraha; ličidlový, ličitel 110
líčiti, zř. léčiti, pův. líceti (na ptáky) 110
lidičky, -dinky, mask., skloňování 110 n.
Lidmila i Ludmila 240
lidumil, říd. lidomil 111
lidoprázdný, říd. lido- 111
ligrus, -usu; ligrusový 111
liguorián i ligurián 111
líheň n. líhnice 111
licha ‚lichý počet'; lícha i líha 111
licho- v složeninách 111
lichotka i lichůtka 111
lilipután, Li-, liliputanismus (s -a-) 111
lillit 111
limb(us), gen. limbu 111
limetta 111
limon, řidč. le-; dial. -moun 111 n.
limusina, vysl. -z- 112
línati, zř. línati se 174
lindyš i lindiš 174
line i lina, vysl. -aj- 112
lineál; -álový, -ální, -ární 174
liniment, -u, linimentum, -ta 174
linneit 174
linoleoryt, lineoryt 174
linouti (se); linouti co, zř. 174
lípa, lipka, lípečka 174
lipan i lipen 174
lípnouti, lípnouti se 174
lísk; lískati i liskati 174 n.
listěný, ale lištěné zlato 175, 175*
listovati 175
listr 241
liščina, říd. ličtina 175
lišeň, -šně i lišeň 175
lišta, -y, zř. lišt, -u, lištna, dial. lištěna a lištva 175
lištka 175
literárně historický 175
liternina, liteřina 175
lithiasa a pod., ale litografie, litochromie a pod. 175
lítnouti 175

líto mi je to i toho 175 n.
lítost, vazby 176; -tovati, vazby 61, 176
litotes, neut., neskl. 176
Litvan, -ané 176
litý, litice i lítice, zastar. lítiti se 175
livr, -u, livra, -y 176
liz-, u; citoslovce líz 176
líza i liza; lizina, lizka 176
lízati ,líži, líží i -žu, -žou; lízám, lízej, lízaje 176
lizovati 176
lkání 176
lloydie 238
lnouti, zř. lnouti se 238
locika, etymol. 280
loď, lodi i -ě, loďmi 238
loden, lodenový i lodnový 238
lodisplavný, loditi 238
logaritmus 238
loggia, -e, vysl. lodža, -e; ložie 238
logorrhoe, logorrhoea, vysl. -ro-e ,-rea; skloňování 238
lochtati, lid. 238
lokálie 238
loket, pl. lokte, -ket (míra), -y, -tů (část těla) 238
lokomobila, etymol. 47
lokomotiva, etymol. 46 n.
lomoziti, -zení, i hl- 239
longe i -že; -žovati, -žír- 239
lopotiti (se), lopotovati 239
loreta a Loreta 239
lorgnet i lornět a pod. 239
lori, mask., neskl., pl. loriové 239
los, -u, vysl. losu (ne lózu) 239
Loti i Loty 239
lotos, -su, říd. lotus, lotu 239
loubí, -bení, loub, loubě, gen. loubi, loubě, loubový 239
loučiti, kn.; - se s kým, zastar. od koho 239
louditi, luď i loudi, -dění 239
louh, zř. luh 239
louis, vysl. luj, neskl., n. gen. louisu, vysl. lujzu, louisdor, vysl. lujdor 239
loukoť, -ě 239 n.; -ťový, -tní, zř. -ný 239 n.
loupadlo, loupač 240
loupati, -ám i -u, loupej, -aje 240
loupežný, zř. -ní 240
loutkoherec = loutkář 240
loutnař, -ář 240
loutnista, pl. -i 240
louže i louž 240
loužidlo 240
lov a hon 77, 80
loyální, vysl. loajální 240
ložírovati, zastar. 240
ložiti, žel. 240
lstný, říd. lestný 240
lučba, lučební atd. 240
luční i lučný 240
lues, fem., neskl. 240
luffa (rostlina), lufa (pletivo) 240
lunný, zř. lunní 240
lunojas a pod. 240 n.
lup i lupt 241
lupanar, kn. 241
lupének, -í- 241
lupus, lupusu 240
lusk, mask., luska fem., 241
luštěnina, zastar. -ština 241
luštiti (hádanku) 241
luxace, vykyčlení a pod. 220 n.
lux(us), -x(us)u 241
Lužičtí Srbové 241
lví, zastar. lvov(sk)ý 241
lvíčátko 241
lýčený 241
lydický, lydský 241
lyknouti, lykati, říd., kn. 241
lyrickodramatický a pod. 241
lýtko, pl. lýtkám i -ům atd. 241
lyže 67; lyžař, zř. -ec 241; -žovati, zř. -žíti 241
lži- (lžibásník atd.) 241
lžíce, lžicový 241

M

majolán; ani za celej m., dial. 256
mandel, etymol. 114
maškrta, litomyš. 15
máta, etymol. 280
matrabas, dial. 255
matykář, stud. 54
meruna ,kopací míč', etymol. 88
meruňka, etymol. 86 n.

mimo, s ak., ne s gen. 124
moula, mouliti, etymol. 13
mour, etymol. 204[11]
mudrc, zastar. mudřec 191
mumel, dial. 254
mženice, litomyš. 15

N

na místo, namísto, na místě, namístě čeho, spr. místo 161
nablízku 62
nábor = propagace 68
načisto a na čisto 63, nadmíru a nad m. 62, nadto, nespr. nadto 24, nahlas, nahoru, nahoře a na horu, na hoře 62
nahrazen, nespr. -ž- 124, 219
nakládati něčím, spr. s něčím 5
na krátko, naprázdno 62
následovně, spr. tímto způsobem, takto a pod. 193
naučiti se znát, spr. poznati 247, 249
náv, náva, stč., etymol. 177
navečer a na večer 63, navenek a na venek 62 n., navlas a na vlas 62
návní (navská) kost, etymol. 176 n.
názvosloví; mluvnické (hláska, samohláska a pod.) 38 n.; rostlinné (ruská slova přejímaná do češtiny) 66 n., (meruňka) 86 n., názvy rostlin středomořských 280; myslivecké 69 n.; chemické (neústrojných složenin komplexních) 252 n.; zbytečná cizí slova v písemnictví lékařském 234 n.
nebejkuj!, dial. = neřvi! 254
nebo a či 94, 184
nechati si líbit, spr. libovati si, dovoliti, strpěti 110
nějaký, podřip. 15
neosobní vyjadřování v jazyce úředním (od vymáhání náhrady budiž upuštěno, jest zařídit a pod.) 150 n.
nežli, nespr. než-li 24
-ní a -ný, příp.; kvašební a -ný, květní i -ný 10, lenní, řidč. -nný 84, levobočný, řidč. -ní, levobřežní i -ný 86, lícní, zastar. -ný 110, lineární, zř. -ný 174, loukotní, zř. -ný, loupežný, zř. -ní, luční, -ný, lunný, zř. -ní 240; -ný m. -ní v Pujmanově „Zhudebněné mateřštině“ 23 n.
ničeho, ve větách záporných spr. nic (ničeho netiskne, spr. nic) 183, nemajíc na světě nikoho a ničeho (pro harmonii tvarů) 189 n.
nominativ, doplňkový; chybně instr. (je upřímným, spr. upřímný) 64
nutrie, etymol. 245

O

o, předl. (články o úrovni snížené, spr. s úrovní, a pod.) 24, 158
obchodovati něco, spr. s něčím 33
obnos 5, spr. částka 248
obřížiti (dívku) 122
ocelot, etymol. 245
oči u J. Zeyra 102 n., 163 n.
očihledně, spr. vůčihledě 94
odur, rostl. 67
ohledně čeho, nespr. 161
omraženec 125*
on, zájm.; ak. sg. než. jej, nespr. ho 24, 185; gen. sg. mask. ho, nespr. jej (u něj, užijeme jej atd., spr. u něho, užijeme ho atd.) 29 n., 56, 63 n.; ono: ak. je, nespr. jej 64
-on, příp., zdrobn. -ónek 8
onen s genitivem přivlastň., nespr. (ustanovení článku 8 a onoho článku 12, spr. ustanovení článku 8 a 12 a pod.) 155 n.
onza, etymol. 245
opice = opilost, etymol. 56
opilství; rozmanité výrazy 55 n.
opravdu a o pravdu 62
oproti, spr. proti 161, 249
osvit = exposice 224
ovlivněný 247

P

pafunec, slc., etymol. 290
pakliže = jestliže však; nespr. m. jestliže 24, 197
páně 59

pánek; jíti do pánku, mysl. 78
pánkovati, mysl. 78
pecl, pecál, dial. = beran 254
pěnišník, rostl. 67
pepř potočný, stč. 115
pestřec, pesterce, pestrce 192
pifku míti, etymol. 290
píseň lidová; vliv na básnictví umělé 119 n.
písmena; jejich frekvence v češtině 251 n.
platí za odborníka 249
plíznit, litomyš. 15
plusquamperfektum v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 286
po-, povlhký a pod., litomyš. 15
po česku 62
podíl v (při) čem, nespr. na čem 184
podstatná jména, pomnožná; při nich se kladou číslovky druhové místo základních (dvoje vrata, desatery hodiny) 95; slovesná m. správnějšího neurčitého způsobu 100, kupení podst. jmen slovesn. 100 n.
pochroumati, etymol. 13
pokládka 180
pokos 180
pokud, sp., nespr. kladení 197
politovati, s gen., lid. s ak. 61
pomocí, s p., nespr. ve významu nástrojovém 161 n.
pomsta, gen. pl. pomst 223
ponenáhlu 62
popovejšat, lid. 59
porybíno, je p. 63, 189
pořádací, nespr. pořadací 24
pořádek slov; nesprávný 5 n., 51, 64, 184 n., v úřední češtině 160; zejména příklonek v „Zhudebněné mateřštině“ Ferdin. Pujmana 20; sloveso na konci věty 5 n.; u Jana Kollára 266 n.
potáč, dial. 254
potahovati v smysle bráti zboží 35
„potápky, potápkyně, potápnice“ 32
používati k čemu, nespr. pro co 247
povijášet prádlo, lid. 59
praecocia, etymol. 87, 88 n.
pravidelně a zpravidla 193
pravopis; o českém p. 252; psaní velikých a malých písmen: Lužičtí Srbové 241, Zmrtvýchvstání, nespr. z Mrtvých vstání 24, Daleký Východ 94, Těšínské Noviny a pod., spr. noviny 185, Boží, boží, božský 222, nerudovský, erbenovský, nespr. Nerudovský 25, loreta (kaple) a Loreta (klášter v Praze) 239, chráněná jména léčeb. přípravků se píší zbytečně s velikým písmenem (Celaskon, l. celaskon a pod.) 237; psaní příslovcí (zděli a pod.) 24, (kvůli) 42, (ledaže) 46, (nakrátko, na krátko a pod.) 62 n.; ačli, čili, neboli, nežli, jestliže, pakliže, zdali (bez spojovací čárky, jako jedno slovo) 24, 196, 247, 249, lyrickodramatický a pod. (rovněž) 241, literárně historický (dvě slova) 175; pravopis cizích slov v češtině 27 n., slov z řeckého slova lithos (lithofagní, litografie) 175, th v cizích slovech (lethargie a pod.) 285, cizí slova s qu-, kv- (kvadrienium a pod.) 10, slova s c- nebo s k- (kynik, cynik a pod.) 42, dvojí písmeno: lillit, limetta 111, lloydie 238, luffa a lufa 240; v. časování, kvantita, skloňování; v. též jednotlivá hesla
pro, předl., často chybně m. na, k (rozpočet pro rok, spr. na rok) 159
proti, předl., nespr., jde-li o výměnu, placení a pod., m. na, po, za (proti odměně, proti dobírce a pod. m. za odměnu, na dobírku a pod.) 159
protiúčet 36
provoz 35
průslyšno, dial. 255
prvý; v prvé řadě 247
předbíhat něco, nespr. něčemu 195
předložky; spojování dvou předložek s jedním podstatným jménem (před nebo po vydání, spr. před vydáním a po vydání a pod.) 160; navazování dvou předl. na sebe (do k tomu účelu vyhotove-

ných seznamů, spr. do seznamů pořízených k t. ú.) 160; druhotné (za cenu čeho, cestou, ohledně atd.) 160 n.; v. vokalisace
předmět, stejný u dvou souřadně spojených sloves, z nichž každé má jinou vazbu (naučil jsem se přijímat a rozumět krásám umění, spr. přijímat krásy a rozumět jim) 184
předprodati 7, 33
přechodníky; u Jana Kollára 265 n., v „Českém národním zpěvníku" (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 286; minulé 61 n., přídavná jména z nich (vlivem ruštiny) (rozplakavší se a pod.) 69; v současném krásném písemnictví 129 n.; tisknuv, padnuv atd., zastar. tisk atd. 135, občas přechodník budoucí m. minulého 136; nesprávné: uvědomiv si to, napadlo mu 30, průvod pochodoval, nejsouc rušen 64, přehláska jednotu rozbila, odlišíc 247
překotipole, etymol. 177, 178
přesýpací, nespr. přesypací 24
přetržek, spr. přebytek z tržby 36
přídavné jméno; od místních jmen na -ice 128; v doplňku v tvaru jmenném a složeném 53, tvarů jmenných lze užít jen tehdy, je-li možný tvar jmenný v 1. pádě jednot. čísla rodu mužského 153, určité m. neurčitého (je schopný, spr. schopen) 183, tvary určité a neurčité v „Českém národním zpěvníku" (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 286; harmonie tvarů (tys ještě mladý [m. mlád] a nemoudrý, všecek unaven, celí unavení) 190; z přechodníku minulého (rozplakavší se a pod.) 69; m. přídavného jména přivlastňovacího 2. pád podstatného jm. 286; skloňování příd. jm. přivlastňov.: stanoviště přiměřené vzrůstu obětníkově a pod., spr. obětníkovu 24, 247; s příponou -telný 153, 220, 261; ve významu jmen podstatných, nespr. (bližší viz, spr. bližší poučení n. pod.) 154 n., 288
přijíti v úvahu 247
příležitostně, při příležitosti, u p. čeho 162
přiloženě 193
příslovce u Jana Kollára 262 n.
psáti co velikým písmenem, s velikým písmenem 96
ptačí jména u Klareta 16 n.

R

radiozávod 34
rdesno, -sen, rdest, etymol. 115 n.
rdousený, spr. rdoušený 185
reforma, reforem i reform (ale forma, jen forem) 223
Rosa, výslovnost 32
rota 68
rousati se, etymol. 13 n.
rozměrec = formát, rozměr 224
ruština; vliv na češtinu 65 n.
Růže, příjmení 32
rybiny 63

Ř

řada; v prvé řadě, spr. především 247
řehol, litomyš. 15
řídí k vám slova, spr. mluví, obrací se na vás slovy 64

S

s, předl.; psáti co (s) velikým písmenem 96; s/z: mluviti s cesty, jíti z cesty, vrátiti se z cest 58, poslal se svatební cesty, spr. ze 94, sleviti s trestu, nespr. z 185, zvýšiti poplatek s 10 K na 12 K, povýšiti z desátníka na četaře 190 n., sejmouti s háčku, se skoby, sešlo s toho 190 n.; tisknouti s měděných desek, hudba s gramofonových desek, ale možné je i z desek, se soboty na neděli, ale i ze soboty 190 n.
s ohledem nač, nespr. 161
sajka 67
sám; samé osoby, spr. samy 24
samohláska 38, 41, 42
samozřejmě 247
samozvučka = samohláska 41
scénář, nespr. scénař 24

sčeliti = konfrontovati 125
se, a b y s s e, spr. aby ses 56
sekna, dial. 254
sekota; chodit na sekotu, dial. 255
síleti; světlo s í l i l o, spr. sílelo 94
skladba; 2. osoba ve větách s neurčitým podmětem, vlivem ruštiny 68 n.; abstraktní vyjadřování v úřední češtině 99 n., neosobní vyjadřování v úřední češtině 150 n.; přídavná jména na -telný 153, 220, 261; chybné užívání jmen přídavných m. podstatných v úř. češt. 154
skloňování slov břímě 64, Cee 189, den 58 n., deska 223, essay 184, forma, freska 223, guinea 57 n., individuum 58, já 185, jenž 24, 157, 185, karta, kruchta 223, kubus 7, kuchyn(ě), kukla, kuks, kůl, kuli 8, kult, kumulus, kůň, kůra, kurare, kurděj 9, kus 9, 58 n., kustos, kužel, kvartet(o) 10, kvinde 11, kýbl, kyčel, Kyklops 42, Kymer, Kyrie 43, láje 43 n., lalok 44, lankrabě 44 n., lapis lazuli 45, larva 223, larynx, lať, latifundia, laxans 45, leb 45 n., leč, léč 46, lei, lemma 83, len, leninista, Leon 84, lest, letorost 85, Levant(a) 85 n., levita, levkoje, lexikon 86, lež 108 n., liaison, lian(a), líbánky 109, líce, licence 110, lidičky 110 n., ligrus, limb(us) 111, liniment 174, lišt(a) 175, litotes, Litvan, livr(a), liz 176, loď, logorrhoe, loket 238, lori, lotos, loubí, louis 239, loukoť 239 n., loutnista, louž(e), lues, lupus 240, lusk(a), lux(us), lýtko 241, on (jeho) 24, 29 n., 56, 63 n., 64, 185, pestřec 142, pomsta, reforma 223, sám 24, sorta 223, synonymum 247, tentýž 156, 185, týž 21, 156, 185, 247, 249, zubokřídlec 192; skloňování jmen na -ec (lovec) a na -ce (správce) 63, jmen, jako je mudřec, Sedlec, zubokřídlec 191 n., příjmení, jako Cee a pod. 189; skloňování v „Českém národním zpěvníku" (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 284, 285; 2. pád množného čísla slov, jako matka, sorta a pod. 223; skloňování slov cizích (u R a b e l a i s, spr. u Rabelaise n. -sa) 24; v. přídavné jméno (přivlastňovací)
-ský, příp. 127, 292
slang studentský (bouda, matykář a pod.) 54
sleviti s trestu, nespr. z 185
sleznice 32
sloh českých obchodních dopisů 185 n.; osobitost českého slohu 187
sloveso; u Jana Kollára 263 n.; nahrazuje se opisy (O t o m č i n í s e s d ě l e n í, spr. sděluji, sdělujeme Vám to a pod.) 99 n., 124; m. neurčitého způsobu se nevhodně klade podstatné jméno, zejm. slovesné 100 n.; dvě souřadně spojená slovesa s rozličnou vazbou a jeden předmět (naučil jsem se p ř i j í m a t a r o z u m ě t k r á s á m umění, spr. přijímat krásy a rozumět jim) 184; v. časování, přechodník
slovník; poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého 7 n., 42 n., 82 n., 108 n., 174 n, 238 n.; výklady slov 11 n., 46 n., 86 n., 112 n., 176 n., 198 n., 242 n., 277 n.; z kanceláře Slovníku jazyka českého 122 n.; slovník Jana Kollára 260 n.; slovník Litomyšlska 15 n.; v. etymologie, názvosloví
slovnikářský, nespr. - í k - 24
složená slova; jména osobní a místní složená s kmenem chot(ě) 116 n.; radiozávod, fotopotřeby a pod. 34; složená s lepo- 84, s libo- 110, lido-, lidu- 111, licho- 111, lži- 241; lodisplavný 238, loutkoherec = loutkář 240, lunojas 240 n.; složeniny u Jana Kollára 260 n.; typu bleskorychlý a cituplný 291 n.
sorta, gen. pl. sort; soret nezv. 223
současně a zároveň 193 n.
souhláska 38, 40, 41, 42
souviseti, souvisící, nespr. - s e j í c í 2888
souzvučka 40
s p e c i e l n í, spr. -ální 247
spětí, nespr. s p j e t í 185
spočívati; s p o č í v á v časovosti, spr. záleží, je 184
spoluhláska (-hlasná, -hlásná) 40
spoluzvučka (spoluzvučná, spoluzvuk) 40

sporokrb, nespr. 127
sporožíro, spr. spořitelní žiro 127
srška, litomyšl. 15
stavěti, 3. pl. stavějí 288[8]
stíhati, nespr. stihati 24
strop, etymol. 243
středník; v Pujmanově „Zhudebněné mateřštině“ 22 n.
Střítež, etymol. 181 n.
súkrvina, mor. = hnis 60
sumka 67
superlativ; nespr. kladení zájmena ten 183
svíčka, dělat svíčku, mysl. 78
svingař, svinčení (v jazyku „potápek“) 32
svítáníčko, nespr. svitáníčko 24
svítávati, nespr. svitávati 224
svitidlo 249, 249*
svůj; chybně zájmeno nezvratné: neodkládejme náš záměr, spr. svůj 56
synonymum, instr. pl. -my (nespr. -mi) 247

Š

šater, etymol. 177, 178
šemík, Šemík 96, 224
škalírovati = hanobiti 122
šprajda, šprajcka, dial. 254
špricnouti = předprodati 33
šprtoun, stud. 54
šťaldy (v jazyku „potápek“) 32
štenec, litomyš. 15
šumař = lupič 122
švižný 187 n., 252

T

takový, podřip. 15
-tel, příp. (zřetel) 128; -telný, příp. 153, 220, u Jana Kollára 261
ten; při superlativě, nespr. 183; nespr. vynecháno 183 n.; ten který, spr. některý a pod. 196
tento; nespr., klade-li se náhradou za podmět nebo za předmět 155; nespr. se vynechává: jsme názoru, spr. toho názoru a pod. 155
tentýž, zájm. skloňování 156, 185
terpentýn, etymol. 280
těsný a úzký 184, 288[8]
thuje, etymol. 277 n.
trafík (v jazyku „potápek“) 32
truskavec 115
Tugošč a Domaž(i)lice, etymol. 11 n.
tyčí hýdek, dial. 255
týž; nespr., klade-li se náhradou za podmět nebo za předmět 155; skloňování 24, 156; těchže, spr. týchž 247, 249

U

újma; na újmu, nespr. na úkor 184, 247
ujmuvší se, spr. ujavší 288[8]
umisťovati, nespr. umísťovati 24
-un, příp. 59
úplata, l. plat 35
úpor, stč. 115
upozaděn, spr. odsunut do pozadí
upšít se, lid. 59, 60
úzký; úzká souvislost, spr. těsná 184, 288[8]
uznati účet, nespr. = debitovati 3

V

vážiti si, s gen. 247, 249
včetně čeho, nespr. 162
ve příčině čeho, nespr. 162
vesenný, říd. = jarní 170, 172
Vihorlát, etymol. 178 n.
vitamin, etymol. 244, 245
vokalisace předložek a předpon (v čtyřech, odebíhá a pod.) 21, (ku Praze a pod.) 158 n., v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 287, 288[8]
vracejí se, nespr. vrací se 185
vrcholiti, mysl. 78
všeho druhu; práce všeho druhu, spr. všech druhů 24
vybočení, vykyčlení, lék. = luxace 220 n.

vyhrdlouhat, litomyš. 15
vychvístnout se, lid. 59, 60
vykyčlení 220 n.
výlohy balení, spr. výdaje za balení 94
výlučně, spr. výhradně, toliko 184
vyskýtati, nespr. vyskytati 24
výslovnost slov gin 95, guinea 57 n., kurtisána, kuvert 9, kvaker, kvale, kvaš 10, labourismus, lady 43, lakonický 44, leich, leitmotiv, lektura 83, leukorrhoea 85, lewisit 86, limusina, line 112, loggia, logorrhoe 238, longe, lorgnet, los, louis(dor) 239, loyální 240, lupanar 241, Rosa 32
výškovati, mysl. 78
vyvěžovati, mysl. 78
vzácný, etymol. 15
vzápětí 62
vzdor čemu, spr. přes, proti 163
vzhledem k čemu, nač, zastar. čeho 127 n.

Y

-ýř(í), příp. 202 n.

Z

z, předl.; s/z: jíti z cesty, vrátit se z cest, ale mluviti s cesty 58; poslal se svatební cesty, spr. ze 94; sleviti z trestu, spr. s 185; zvýšiti poplatek s 10 K na 20 K, cena stoupla s 10 na 12 K; povýšiti z desátníka na četaře 190 n.; tisknouti s měděných desek, hudba s gramofonových desek, ale možno i z desek; se soboty na neděli, ale možno i ze soboty; sejmouti s háčku, sešlo s toho 190 n.
za cenu čeho, nespr. 160
zábělník, rostl. 67
zájmeno; neodkládejme náš záměr, spr. svůj a pod. 56, 124, 286; chybné užívání zájmena vztažného (jenž, který, což, kde) m. zájmena ukazovacího anebo jiné vazby 157 n., 183; místo zájmen neurčitých a záporných (někdo, nic a pod.) se klade ve větách s aniž, aniž by zájmeno kladné (kdo, co) 195; úloha zájmen u Jana Kollára 262 n.; skloňování zájmen v „Českém národním zpěvníku“ (vyd. B. Václavek a R. Smetana) 285
zápor; nemá kusa rozumu 9, 58; ve větě záporné se klade ani - ani m. jak - tak 95 n., ani m. i 247; ničeho netiskne, spr. nic 183; nemajíc na světě nikoho a ničeho (pro harmonii tvarů) 189 n.
zároveň a současně 193 n.
zatím co, sp., a kdežto 197 n.
zblízka a z blízka 62, 63
zdali, nespr. zda-li 247, 249
zdáli a z dáli 62, 63
zdáti se; zdály se býti nálezkem, spr. zdály se nálezkem 24
zdéli, nespr. z délí 24
zdržovati se (někde), spr. pobývati, dlíti 94
zebra, etymol. 245
zerav, etymol. 277, 278 n.
zevel, dial. 254
zkalenec, dial. = mrtvola 255
zkalil, dial. = zemřel 255
zlatoživnost, nespr. 34
zmíněný; spr. onen, dotčený 24
zmraženec 125
Zmrtvýchvstání, nespr. z Mrtvých vstání 24 n.
zmrzlík 125
zodpovídati co, spr. odpovídati na co 184
zpovzdálí, nespr. z povzdálí 24
zpravidla a pravidelně 193
zprudka 62
zřetel bráti 288[8]; zřetelem k čemu, nač, spr. se zř. 127 n.
zubokřídlec, gen. zubokřídlce, zubokřídelce, nespr. zubokřídlece 192

zvířátko 187 n., 249, 252
zvučka 39, 40
zvučna (Klaret) 38, 40

Ž

žadlavý, litomyš. 15
žárka = ohnisková vzdálenost 224
želeti koho, čeho, nespr. koho, co 61
Židovice; spis. židovický, míst. židoveský (m. čekaného židovský) 128
žiro, nespr. žíro 127
žmoulati, etymol. 13